

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук**

Кафедра психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня
МАГІСТР

за спеціальністю 053 Психологія

ЛОБАСЕНКО АНАСТАСІЇ ВІКТОРІВНИ

Кваліфікаційна робота
допущена до захисту
Зав. кафедри _____
«26» січня 2026 р.

Науковий керівник:
Соломка Т.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри
Рецензент:
Руденок А.І.,
кандидат психологічних наук,
доцент

КИЇВ – 2026

Реєстрація

номер

дата, підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

Т.М. Соломка

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

О.М. Шпортун

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

Я.М. Раєвська

підпис

ініціали, прізвище

М.С. Ятчук

підпис

ініціали, прізвище

Р.О. Лавлінський

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

К.Р. Собченко

підпис

ініціали, прізвище

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук**

Кафедра психології

спеціальність *Психологія*
курс II (*магістратура*)

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

Лобасенко Анастасії Вікторівни

1. Тема роботи: **Психологічні засади професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху.**

2. Цільова установка: заклади загальної середньої освіти міста Чернігова; вихідні дані: матеріали професійної та переддипломної практики, навчальні посібники, монографії, методичні вказівки, ресурси інтернету, періодичні видання з теми дослідження.

3. Перелік графічного матеріалу 12 табл., 2 рис.

4. Консультанти по роботі (із зазначенням розділів):

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	Соломка Т.М.		
Розділ 2	Соломка Т.М.		
Розділ 3	Соломка Т.М.		

5. Зміст роботи:

Вступ

Розділ 1. Теоретичні засади дослідження професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху.

Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей професійного самовизначення старшокласників.

Розділ 3. Психологічні умови та шляхи оптимізації професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі.

Висновок

Список використаних джерел

Додатки

Календарний план виконання роботи

№ п/ п	Етапи виконання роботи	Термін виконання	
		За планом	Фактичний
1.	Вибір теми і призначення наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра.	грудень 2024	грудень 2024
2.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи магістра.	лютий 2025	лютий 2025
3.	Отримання завдання на проведення наукового дослідження та підготовка календарного плану виконання кваліфікаційної роботи магістра, затвердження його керівником.	квітень 2025	квітень 2025
4.	Збір та узагальнення матеріалу за темою роботи.	травень 2025	травень 2025
5.	Підготовка першого (чорнового) варіанту роботи і подання його на перевірку науковому керівнику.	вересень 2025	вересень 2025
6.	Доопрацювання тексту роботи з врахуванням зауважень наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, що проводилися під час переддипломної практики, і подання її на повторне читання.	жовтень- грудень 2025	жовтень- грудень 2025
7.	Подання кваліфікаційної роботи магістра на реєстрацію на кафедру, рецензування та написання відгуку науковим керівником.	січень 2026	січень 2026
8.	Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи магістра на засіданні Екзаменаційної комісії.	лютий 2026	лютий 2026
9.	Захист виконаної кваліфікаційної роботи.	березень 2026	березень 2026

Дата видачі завдання _____
 Науковий керівник _____

(Соломка Т.М.)

Завдання прийняв(ла)
 до виконання
 здобувач(ка) _____

(Лобасенко А.В.)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 100 с., 12 табл., 2 рис., 76 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження: процес професійного самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху.

Мета: дослідити психологічні засади професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху та визначити чинники, що впливають на формування їхніх професійних намірів.

Гіпотеза дослідження: ефективність професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху підвищується за умови розвитку цифрової компетентності та усвідомлення власних професійних інтересів.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз літератури з проблеми дослідження, узагальнення, порівняння, систематизація;

- емпіричні: спостереження, бесіда, тестування (опитувальник професійної готовності (ППГ за Л. Кабардовою), методика «Ціннісні орієнтації» Рокича), методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса, методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда));

- методи математичної статистики: описова статистика, t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз (коефіцієнт парної кореляції Пірсона).

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ, СТАРШОКЛАСНИКИ, ЦИФРОВЕ
СЕРЕДОВИЩЕ, ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ, ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК
PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION, HIGH SCHOOL STUDENTS,
DIGITAL ENVIRONMENT, CAREER GUIDANCE, PERSONAL
DEVELOPMENT

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....	11
1.1. Поняття професійного самовизначення особистості у сучасній психологічній науці та його структура.....	11
1.2. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників у період ранньої юності.....	17
1.3. Вплив цифрового середовища та інформаційного простору на процес професійного вибору сучасної молоді.....	23
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	33
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	33
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	40
Висновки до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	59
3.1. Зміст, структура та основні напрями психологічної програми підтримки професійного самовизначення старшокласників.....	59
3.2. Оцінка ефективності впровадження програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі.....	66
Висновки до третього розділу.....	70

ВИСНОВОК.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням цифрових технологій, активним розвитком інформаційного простору та трансформацією соціально-економічних умов життєдіяльності людини. Цифровізація практично всіх сфер життя зумовлює появу нових професій, зміну вимог до професійної підготовки фахівців та формування нових моделей професійної діяльності. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема професійного самовизначення молоді, зокрема старшокласників, які перебувають на етапі прийняття одного з найважливіших життєвих рішень – вибору майбутньої професії та визначення власної освітньої траєкторії.

Період навчання у старших класах загальноосвітньої школи є важливим етапом становлення особистості, під час якого відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, формування життєвих цінностей, професійних інтересів і планів на майбутнє. Саме в цей період формується уявлення про власні можливості, здібності та перспективи професійного розвитку. Разом з тим процес професійного самовизначення сучасних старшокласників відбувається в умовах цифрового інформаційного середовища, яке значною мірою впливає на формування їхніх професійних намірів, ціннісних орієнтацій та життєвих стратегій.

Цифрова епоха створює нові можливості для отримання інформації про професії, освітні програми та кар'єрні перспективи, однак водночас породжує низку психологічних труднощів, пов'язаних із надмірним інформаційним навантаженням, невизначеністю майбутнього ринку праці та необхідністю

швидкої адаптації до технологічних змін. У таких умовах старшокласники часто стикаються з проблемами професійного вибору, невпевненістю у власних можливостях, недостатньою сформованістю професійних інтересів і життєвих планів. Тому особливої ваги набуває дослідження психологічних чинників, що впливають на процес професійного самовизначення старшокласників у цифровому середовищі.

Важливим завданням сучасної психології та педагогіки є визначення психологічних умов, які сприяють усвідомленому професійному вибору молоді, формуванню адекватних уявлень про професійну діяльність та розвитку внутрішньої готовності до майбутньої професійної реалізації. Саме тому дослідження психологічних засад професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспекті.

Стан вивчення проблеми. Проблема професійного самовизначення особистості посідає важливе місце у психологічній науці та представлена у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Теоретичні засади професійного самовизначення розроблялися у дослідженнях Є. Клімова, Д. Супера, Дж. Голланда, які розглядали професійний вибір як складний процес формування професійної ідентичності та реалізації особистісного потенціалу. Психологічні особливості розвитку особистості в юнацькому віці та становлення професійних інтересів висвітлено у працях Л. Божович, І. Беха, Г. Костюка, С. Рубінштейна. У зазначених дослідженнях підкреслюється, що професійне самовизначення є інтегративним процесом, який включає формування мотиваційної сфери, професійних інтересів, ціннісних орієнтацій та усвідомлення власних здібностей.

Окремі аспекти впливу інформаційного та цифрового середовища на розвиток особистості та формування професійних орієнтацій молоді розглядаються у сучасних дослідженнях, присвячених проблемам цифрової соціалізації, інформаційної культури та медіапростору.

Об'єкт дослідження: процес професійного самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху.

Мета дослідження: дослідити психологічні засади професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху та визначити чинники, що впливають на формування їхніх професійних намірів.

Для виконання поставленої мети було визначено наступні **завдання:**

- 1) проаналізувати наукові підходи до проблеми професійного самовизначення особистості у психології;
- 2) розкрити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників у сучасному освітньому середовищі;
- 3) здійснити емпіричне дослідження особливостей професійних інтересів, ціннісних орієнтацій та професійних намірів старшокласників;
- 4) визначити психологічні умови підтримки професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз наукової літератури, порівняння, узагальнення та систематизація;
- *емпіричні:* спостереження, бесіда, психодіагностичні методики (опитувальник професійної готовності (ППГ за Л. Кабардовою), методика «Ціннісні орієнтації» Рокича), методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса, методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда));
- *методи математичної обробки даних:* кількісний і якісний аналіз отриманих даних та інтерпретація результатів дослідження.

База дослідження: емпіричне дослідження проводилося на базі закладів загальної середньої освіти міста Чернігова – Чернігівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 29 та Чернігівської загальноосвітньої школи I-III

ступенів № 33. У дослідженні взяли участь 50 учнів старших класів віком від 16 до 17 років.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників та уточненні ролі цифрового інформаційного середовища у формуванні професійних орієнтацій сучасної молоді.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у практиці психологічного супроводу старшокласників, профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти, а також у розробці програм підтримки професійного самовизначення учнів в умовах цифрового освітнього середовища.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 100 сторінок, із яких 76 сторінок основного тексту. Перелік посилань складається із 76 найменувань. Робота містить 4 додатки.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

1.1. Поняття професійного самовизначення особистості у сучасній психологічній науці та його структура

У сучасних соціально-економічних умовах, які характеризуються швидкими технологічними змінами, динамічністю ринку праці та трансформацією освітнього простору, питання формування усвідомленого професійного вибору набуває особливої актуальності. Саме тому в психологічній науці професійне самовизначення розглядається як складний багатовимірний процес, що охоплює когнітивні, мотиваційні, ціннісні та емоційні аспекти розвитку особистості. У науковій літературі поняття професійного самовизначення пов'язується з процесом усвідомлення людиною власних інтересів, здібностей, життєвих цінностей та можливостей їх реалізації у певній сфері діяльності. У цьому контексті професійний вибір виступає не лише як одноразове рішення, а як тривалий процес становлення особистості, який відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, освітньою системою та культурними цінностями суспільства. На думку Т. М. Титаренко, професійне самовизначення є складним психологічним процесом, у межах якого

особистість формує власну життєву стратегію, співвідносить індивідуальні можливості з вимогами соціального середовища та визначає напрям свого подальшого розвитку. У цьому процесі важливу роль відіграють життєві смисли, ціннісні орієнтації та особистісні установки, які визначають характер професійних прагнень людини [62].

Важливим аспектом дослідження професійного самовизначення є розуміння його зв'язку з розвитком самосвідомості особистості. У психологічній науці доведено, що процес професійного вибору тісно пов'язаний із формуванням образу «Я», самооцінки та самоповаги. Саме через усвідомлення власних можливостей і обмежень людина здатна обирати професійні напрями, які відповідають її внутрішнім потребам і життєвим цілям. На думку М. Й. Боришевського, самосвідомість виступає важливою детермінантою саморозвитку особистості, оскільки саме вона забезпечує здатність людини усвідомлювати власні життєві орієнтири, планувати майбутнє та визначати професійні перспективи [6]. У цьому контексті професійне самовизначення виступає результатом внутрішньої рефлексії та аналізу особистістю власних індивідуальних характеристик.

Значний внесок у дослідження проблеми професійного самовизначення зроблено у працях українських психологів, які розглядають цей процес у контексті загального розвитку особистості. На думку І. Д. Бега, становлення особистості у процесі професійного вибору пов'язане з розвитком духовних цінностей, моральних установок та усвідомленням соціальної відповідальності за власні життєві рішення. Саме тому професійне самовизначення виступає важливим етапом духовного розвитку людини та формування її життєвої позиції [5]. У сучасних дослідженнях також підкреслюється роль соціального середовища у формуванні професійних орієнтацій молоді. Вибір професії здійснюється не лише на основі індивідуальних інтересів, а й під впливом сімейних традицій, освітнього середовища, соціально-економічних умов та культурних установок суспільства. На думку М. П. Піддячого, процес професійного самовизначення старшокласників значною мірою залежить від

системи профільного навчання, яка створює умови для розвитку професійних інтересів, формування життєвих планів та усвідомлення майбутніх кар'єрних перспектив [44]. У цьому контексті освітнє середовище виступає важливим чинником формування готовності молоді до професійного вибору.

Психологічні дослідження також засвідчують, що професійне самовизначення тісно пов'язане з мотиваційною сферою особистості. Мотиваційні установки визначають спрямованість діяльності людини, її прагнення до досягнення успіху та готовність долати труднощі на шляху до реалізації професійних цілей. На думку Р. Райана та Е. Десі, розвиток внутрішньої мотивації є важливою умовою ефективного самовизначення особистості, оскільки саме внутрішні прагнення до самореалізації та особистісного зростання забезпечують стійкість професійного вибору та сприяють формуванню автономії у прийнятті життєвих рішень [52].

У психологічній літературі також підкреслюється значення ціннісних орієнтацій у процесі професійного самовизначення. Цінності визначають пріоритети особистості, впливають на формування життєвих цілей та виступають важливим регулятором поведінки людини. На думку В. Г. Панка, життєвий шлях особистості формується під впливом системи індивідуальних цінностей, які визначають характер її професійних прагнень та життєвих планів. Саме тому професійний вибір виступає відображенням внутрішніх ціннісних установок людини та її уявлень про власне майбутнє [43]. Водночас сучасні дослідження підкреслюють, що процес професійного самовизначення має складну структуру, яка включає кілька взаємопов'язаних компонентів. До основних структурних елементів цього процесу належать когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.

Когнітивний компонент пов'язаний із усвідомленням особистістю власних здібностей, інтересів та можливостей професійної реалізації. Він включає знання про різні професії, уявлення про їх соціальну значущість та розуміння вимог, які висуває певна професійна діяльність до людини.

Мотиваційний компонент визначає спрямованість особистості на досягнення професійних цілей та відображає систему внутрішніх стимулів, які спонукають людину до вибору певної сфери діяльності. У цьому аспекті важливу роль відіграють інтереси, потреби та прагнення до самореалізації.

Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний із формуванням позитивного ставлення до майбутньої професії, усвідомленням її значущості для особистісного розвитку та готовністю інвестувати власні зусилля у професійне становлення.

Поведінковий компонент проявляється у практичних діях особистості, спрямованих на досягнення професійних цілей, зокрема у виборі освітнього напрямку, участі у профорієнтаційних заходах та формуванні професійних навичок.

На думку Л. О. Римаренко, процес формування уявлень про власні можливості та життєві перспективи безпосередньо пов'язаний із розвитком самооцінки особистості, яка виступає одним із ключових регуляторів поведінки та діяльності людини. Самооцінка визначає рівень упевненості особистості у власних здібностях і впливає на вибір життєвих цілей, зокрема і професійних [54]. Саме тому у процесі професійного самовизначення важливого значення набуває адекватність самооцінки, що дозволяє особистості об'єктивно оцінювати власні можливості та співвідносити їх із вимогами майбутньої професійної діяльності.

У контексті дослідження професійного самовизначення значну увагу приділено також аналізу вікових особливостей цього процесу. Психологічні дослідження свідчать, що найбільш інтенсивно формування професійних намірів відбувається у старшому підлітковому та юнацькому віці, коли особистість починає активно замислюватися над питаннями власного майбутнього, професійної кар'єри та соціальної ролі у суспільстві. На думку Н. В. Павлик, юнацький вік характеризується активним розвитком самосвідомості, формуванням системи життєвих цінностей та пошуком власної ідентичності, що створює психологічні передумови для усвідомленого вибору професійного

шляху [42]. У цей період особистість починає оцінювати власні інтереси, здібності та схильності, намагаючись визначити сферу діяльності, яка найбільшою мірою відповідає її внутрішнім прагненням.

Особливу увагу у сучасних дослідженнях приділено ролі соціального середовища у формуванні професійних орієнтацій молоді. Соціальне оточення, освітній простір, родина та засоби масової інформації створюють певні уявлення про престижність професій, можливості кар'єрного зростання та соціальний статус різних видів діяльності. На думку О. Загальні дослідження Мартиненка, професійне самовизначення сучасних старшокласників формується під впливом комплексу соціальних факторів, серед яких важливе місце посідають освітні можливості, соціальні очікування, рівень розвитку інформаційного середовища та особистісні цінності молоді. У сучасному суспільстві значно розширилися можливості для отримання інформації про різні професії, що водночас ускладнює процес вибору через велику кількість альтернатив [35].

Важливим аспектом професійного самовизначення є також розвиток внутрішньої суб'єктності особистості, яка визначає здатність людини самостійно приймати рішення та нести відповідальність за власний життєвий вибір. Саме суб'єктна позиція дозволяє людині активно будувати власну життєву стратегію та визначати напрям свого професійного розвитку. На думку В. О. Васютинського, суб'єктність особистості проявляється у здатності людини усвідомлювати власні життєві цілі, здійснювати рефлексію власного досвіду та самостійно визначати напрями свого розвитку. У цьому контексті професійне самовизначення виступає як прояв активної життєвої позиції особистості та її готовності до самореалізації [9].

У психологічній літературі також підкреслюється, що процес професійного самовизначення має певну динаміку та проходить кілька етапів розвитку. На ранніх етапах цього процесу формується загальне уявлення про світ професій та власні інтереси. Надалі відбувається поступове уточнення професійних намірів, яке супроводжується оцінкою власних можливостей та

аналізом вимог різних видів діяльності. На думку Т. П. Яновської, професійне самовизначення у підлітковому та юнацькому віці проходить кілька послідовних стадій, серед яких виокремлюють етап первинних професійних уявлень, етап формування професійних інтересів та етап прийняття рішення щодо майбутньої професійної діяльності. Кожен із цих етапів супроводжується змінами у мотиваційній та ціннісній сфері особистості [76]. Водночас сучасні дослідження підкреслюють, що ефективність процесу професійного самовизначення значною мірою залежить від сформованості у молоді навичок саморефлексії та здатності аналізувати власні життєві перспективи. Саме рефлексивні механізми дозволяють особистості оцінювати власні сильні сторони, визначати життєві пріоритети та приймати обґрунтовані рішення щодо професійного майбутнього.

На думку С. О. Ставицької, формування структури самосвідомості особистості є важливою умовою розвитку здатності до самовизначення, оскільки саме самосвідомість забезпечує інтеграцію індивідуального досвіду, життєвих цінностей та соціальних очікувань у єдину систему життєвих орієнтацій людини [60]. Окремі наукові дослідження підкреслюють роль емоційної сфери у процесі професійного самовизначення. Емоційне ставлення до майбутньої діяльності, інтерес до певної сфери професійної реалізації та переживання задоволення від навчання або творчої діяльності можуть виступати важливими індикаторами сформованості професійних намірів. На думку М. Селігмана, позитивні емоції та переживання, пов'язані із відчуттям власної компетентності та успіху, відіграють важливу роль у формуванні життєвої мотивації та прагнення до самореалізації. Саме відчуття особистісної ефективності сприяє розвитку впевненості у власних силах та стимулює людину до активного пошуку професійних можливостей [56].

Узагальнення сучасних психологічних досліджень дозволяє зробити висновок, що професійне самовизначення є складним інтегративним процесом, який включає усвідомлення особистістю власних інтересів, здібностей, ціннісних орієнтацій та життєвих перспектив. У структурі цього процесу

взаємодіють когнітивні, мотиваційні, емоційні та поведінкові компоненти, які забезпечують формування професійної ідентичності особистості.

Таким чином, професійне самовизначення особистості у сучасній психологічній науці розглядається як багатовимірний процес формування життєвих і професійних орієнтацій, який відбувається у взаємодії індивідуальних характеристик людини та соціального середовища. Його структура включає систему взаємопов'язаних компонентів – когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного та поведінкового, які забезпечують формування усвідомленого ставлення особистості до майбутньої професійної діяльності та сприяють реалізації її життєвого потенціалу.

1.2. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників у період ранньої юності

Період ранньої юності є одним із найбільш відповідальних етапів становлення особистості, оскільки саме в цей час відбувається активне формування життєвих цілей, світоглядних орієнтирів та професійних намірів. Старшокласники опиняються перед необхідністю здійснення важливого життєвого вибору, що стосується майбутньої професійної діяльності, освітньої траєкторії та соціального статусу. У цьому контексті професійне самовизначення виступає складним психологічним процесом, який поєднує усвідомлення власних можливостей, інтересів, здібностей і життєвих цінностей із вимогами соціального середовища та сучасного ринку праці.

У сучасній психологічній науці професійне самовизначення розглядається як багатовимірний процес становлення особистості, що передбачає формування здатності до усвідомленого вибору професійної діяльності та подальшого професійного розвитку. На думку Т. М. Титаренко, процес самовизначення особистості пов'язаний із формуванням цілісного життєвого проєкту, у межах якого людина визначає власні життєві пріоритети, соціальні ролі та професійні перспективи [62]. У ранній юності відбувається активне осмислення

майбутнього, що супроводжується формуванням професійних намірів і прагненням до самореалізації.

Особливості професійного самовизначення старшокласників значною мірою зумовлені віковими психологічними характеристиками цього періоду. Рання юність характеризується розвитком рефлексії, формуванням системи цінностей, підвищенням рівня самосвідомості та прагненням до самостійності у прийнятті життєвих рішень. На думку І. Д. Беха, саме в юнацькому віці відбувається інтенсивний розвиток внутрішнього світу особистості, що включає становлення моральних орієнтирів, життєвих ідеалів та усвідомлення власної життєвої позиції [5]. Ці процеси безпосередньо впливають на формування професійних намірів і готовність до професійного вибору. Важливим психологічним чинником професійного самовизначення є розвиток самосвідомості та образу «Я». У ранній юності формується більш стійке уявлення про власні можливості, здібності та перспективи, що дозволяє особистості здійснювати більш усвідомлений вибір майбутньої діяльності. На думку М. Й. Боришевського, самосвідомість виступає ключовим механізмом саморозвитку особистості, оскільки саме через усвідомлення власних якостей і можливостей людина визначає напрями власного життєвого розвитку [6]. У процесі професійного самовизначення старшокласник співвідносить власні інтереси та здібності з вимогами певної професії, що сприяє формуванню адекватного уявлення про власні професійні перспективи. Не менш важливою складовою професійного самовизначення є розвиток самооцінки. Самооцінка визначає рівень впевненості особистості у власних можливостях і значною мірою впливає на вибір життєвих цілей та професійних орієнтирів. На думку О. О. Васильєвої, самооцінка є інтегративною характеристикою особистості, яка відображає систему оцінних суджень людини щодо власних якостей, можливостей та результатів діяльності [8]. У старшому шкільному віці самооцінка стає більш диференційованою та реалістичною, що сприяє формуванню більш обґрунтованих професійних планів.

Значну роль у процесі професійного самовизначення відіграють мотиваційні чинники. Формування професійних намірів пов'язане з розвитком внутрішньої мотивації досягнення, прагненням до самореалізації та бажанням реалізувати власний потенціал у певній сфері діяльності. На думку Р. Райана та Е. Десі, процес самовизначення особистості ґрунтується на внутрішніх мотиваційних механізмах, які забезпечують активність, автономію та спрямованість людини на реалізацію власних життєвих цілей [52]. У старшокласників внутрішня мотивація до професійного вибору часто поєднується із зовнішніми соціальними очікуваннями, що може створювати певні внутрішні суперечності.

Особливості професійного самовизначення старшокласників також визначаються розвитком їхніх інтересів і схильностей. У період ранньої юності відбувається активний пошук сфер діяльності, які відповідають індивідуальним здібностям і життєвим прагненням особистості. На думку М. Піддячого, процес професійної орієнтації старшокласників пов'язаний із формуванням системи професійних інтересів, які визначають спрямованість особистості та її готовність до вибору певної професійної діяльності [44]. Розвиток професійних інтересів сприяє усвідомленню власних можливостей та формуванню більш чітких професійних намірів.

Важливим психологічним аспектом професійного самовизначення є також вплив соціального середовища. На процес формування професійних намірів значний вплив мають сім'я, школа, однолітки та суспільні очікування. На думку Я. М. Раєвської, соціальне середовище відіграє важливу роль у формуванні життєвих орієнтацій молоді, оскільки саме в процесі соціальної взаємодії відбувається засвоєння соціальних норм, цінностей та професійних зразків [50]. У старшому шкільному віці вплив соціального оточення може як стимулювати професійний розвиток, так і створювати певні труднощі у процесі самовизначення. Окрему роль у формуванні професійних намірів відіграє освітнє середовище. Шкільна освіта створює умови для розвитку інтелектуальних здібностей, формування професійних інтересів та

ознайомлення учнів із різними сферами професійної діяльності. На думку Т. П. Яновської, професійне самовизначення у підлітковому та юнацькому віці пов'язане з активним процесом пізнання власних можливостей і співвіднесенням їх із вимогами майбутньої професії [76]. У цьому процесі значну роль відіграють профорієнтаційні програми, консультації та інші форми психологічної підтримки учнів.

Важливою характеристикою професійного самовизначення старшокласників є також розвиток здатності до прийняття відповідальних рішень. Вибір професії вимагає від особистості високого рівня самостійності, усвідомлення власних можливостей та здатності прогнозувати наслідки власних рішень. На думку В. Татенка, суб'єктність особистості проявляється у здатності людини бути активним творцем власного життєвого шляху, що передбачає відповідальність за прийняття важливих життєвих рішень [61]. Саме у ранній юності починає формуватися здатність до такого усвідомленого вибору.

У контексті сучасного суспільства професійне самовизначення старшокласників відбувається в умовах значних соціальних та інформаційних змін. Розвиток цифрових технологій, трансформація ринку праці та поява нових професій створюють додаткові можливості для самореалізації молоді, але водночас ускладнюють процес професійного вибору. На думку О. Мартиненка, сучасні старшокласники здійснюють професійне самовизначення в умовах високої соціальної динаміки, що вимагає від них гнучкості мислення, здатності до адаптації та готовності до безперервного професійного розвитку [35].

Психологічною особливістю професійного самовизначення у ранній юності є також поєднання ідеалістичних уявлень про майбутню професію з реальними соціальними умовами. У цей період старшокласники часто мають романтизоване уявлення про певні професії, що може не повністю відповідати реальним вимогам професійної діяльності. Тому важливим завданням психологічного супроводу є формування реалістичного уявлення про професійний світ і розвиток здатності до критичного аналізу власних професійних намірів.

Важливою психологічною характеристикою процесу професійного самовизначення старшокласників є також формування життєвих цілей і перспективного бачення власного майбутнього. У період ранньої юності відбувається активне осмислення особистістю власного життєвого шляху, що передбачає формування системи довгострокових життєвих планів, пов'язаних із професійною діяльністю, соціальним статусом та самореалізацією. На думку В. Г. Панка, життєвий шлях особистості формується у процесі взаємодії індивідуальних можливостей людини з соціальними умовами її розвитку, а професійний вибір виступає одним із ключових етапів цього процесу [43]. Саме в юнацькому віці відбувається активне формування уявлень про власне майбутнє, що стимулює особистість до пошуку професійних орієнтирів. У контексті професійного самовизначення особливе значення має розвиток особистісної автономії та здатності до самостійного прийняття рішень. Старшокласники поступово переходять від залежності від думки дорослих до більшої самостійності у визначенні власних життєвих цілей. На думку Л. Г. Сігаєвої, формування самооцінки та самосвідомості старшокласників безпосередньо пов'язане з розвитком здатності до самостійного вибору життєвої стратегії, що включає й вибір майбутньої професії [58]. Цей процес супроводжується активним пошуком власної ідентичності та прагненням до самоствердження у соціальному середовищі.

Однією з важливих психологічних умов успішного професійного самовизначення є сформованість адекватного образу професійного майбутнього. Старшокласники намагаються співвіднести власні інтереси, здібності та життєві цінності з вимогами різних видів професійної діяльності. На думку О. І. Гуцан, професійне самовизначення учнівської молоді передбачає усвідомлення не лише власних індивідуальних можливостей, але й соціальної значущості обраної професії, а також розуміння перспектив її розвитку у сучасному суспільстві [12]. Саме тому формування реалістичного уявлення про професійну діяльність є важливою умовою ефективного професійного вибору. Психологічною особливістю ранньої юності є також розвиток рефлексії, яка

забезпечує здатність особистості до аналізу власних переживань, мотивів і життєвих прагнень. Завдяки рефлексії старшокласники починають глибше усвідомлювати власні інтереси та можливості, що сприяє більш усвідомленому вибору майбутньої професії. На думку С. О. Ставицької, розвиток самосвідомості та рефлексивних процесів у юнацькому віці створює передумови для формування цілісної структури особистості, здатної до самостійного визначення власного життєвого шляху [60]. Таким чином, професійне самовизначення виступає результатом складного внутрішнього процесу осмислення власного «Я» та власних життєвих перспектив.

Водночас у процесі професійного самовизначення старшокласники часто стикаються з певними труднощами та внутрішніми суперечностями. З одного боку, у цьому віці зростає прагнення до самостійності та самореалізації, а з іншого – недостатній життєвий досвід може ускладнювати процес прийняття обґрунтованих рішень щодо майбутньої професійної діяльності. На думку О. Загальної Мартиненка, сучасні старшокласники нерідко відчують невизначеність щодо власного професійного майбутнього, що зумовлено швидкими соціальними змінами та постійною трансформацією ринку праці [35]. У таких умовах важливого значення набуває психологічна підтримка молоді у процесі професійного вибору. Суттєву роль у процесі професійного самовизначення відіграють також ціннісні орієнтації особистості. Саме система цінностей визначає життєві пріоритети людини та спрямованість її діяльності. На думку Т. М. Титаренко, формування життєвих цінностей у юнацькому віці пов'язане з пошуком особистісного сенсу життя та прагненням до реалізації власного потенціалу у професійній діяльності [74]. У цьому контексті професійний вибір виступає не лише як практичне рішення щодо майбутньої діяльності, але й як важливий етап особистісного розвитку.

Особливе значення для професійного самовизначення старшокласників має також рівень психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності. Психологічна готовність включає сформованість професійних інтересів, мотивації досягнення, здатність до планування майбутнього та

усвідомлення власної відповідальності за прийняті рішення. На думку І. П. Чечко, професійне самовизначення старшокласників є важливою передумовою їхньої подальшої самореалізації та успішного кар'єрного розвитку, оскільки саме на цьому етапі закладаються основи професійної ідентичності особистості [69]. Таким чином, рівень сформованості професійних намірів значною мірою визначає подальший життєвий шлях молоді людини.

Окремої уваги потребує вплив інформаційного та цифрового середовища на процес професійного самовизначення сучасної молоді. Сьогодні старшокласники мають доступ до великої кількості інформації про різні професії, можливості освіти та кар'єрного розвитку. З одного боку, це розширює можливості для усвідомленого вибору майбутньої діяльності, а з іншого – надлишок інформації може створювати додаткові труднощі у процесі прийняття рішення. У зв'язку з цим важливим завданням освітнього середовища є формування у старшокласників навичок критичного аналізу інформації та здатності до самостійного визначення власних професійних орієнтирів.

Таким чином, психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників у період ранньої юності визначаються комплексною взаємодією внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників належать рівень розвитку самосвідомості, самооцінки, мотивації, професійних інтересів і життєвих цінностей особистості. До зовнішніх чинників належать соціальне середовище, освітній простір, сімейне виховання та інформаційне середовище сучасного суспільства. У процесі взаємодії цих чинників відбувається формування професійної ідентичності особистості та підготовка до здійснення усвідомленого професійного вибору.

Отже, професійне самовизначення старшокласників у період ранньої юності є складним психологічним процесом, що передбачає інтеграцію особистісних якостей, соціальних впливів та життєвих прагнень особистості. У цей період відбувається активне формування системи цінностей, професійних інтересів і життєвих планів, що визначає подальший напрям розвитку особистості та її професійне становлення.

1.3. Вплив цифрового середовища та інформаційного простору на процес професійного вибору сучасної молоді

Цифрове середовище стало невід'ємною складовою повсякденного життя підлітків і старшокласників, оскільки саме через цифрові платформи відбувається значна частина навчальної, комунікативної та пізнавальної діяльності сучасної молоді. У зв'язку з цим питання впливу інформаційного простору на формування професійних намірів, інтересів і життєвих планів старшокласників набуває особливої актуальності. Проблема професійного самовизначення традиційно розглядається в психологічній науці як складний процес усвідомлення особистістю власних здібностей, інтересів, цінностей та життєвих орієнтирів, що забезпечують вибір майбутньої професійної діяльності. У сучасних умовах цей процес значною мірою детермінується впливом інформаційного середовища, яке суттєво змінює способи отримання знань про світ професій та формує нові моделі професійних орієнтацій молоді. На думку Т. М. Титаренко, життєве самовизначення особистості є складним психологічним процесом, у якому важливу роль відіграє соціокультурний контекст, що визначає характер життєвих стратегій людини та впливає на формування її життєвих планів і професійних орієнтацій [62]. У цифрову епоху таким контекстом дедалі більше стає інформаційний простір мережевих комунікацій, який забезпечує швидкий доступ до великої кількості відомостей про різні професії, освітні можливості та шляхи професійного розвитку.

Особливості розвитку особистості у підлітковому та юнацькому віці створюють специфічні психологічні умови для формування професійних намірів. Саме у цей період відбувається активне становлення самосвідомості, формування образу «Я», розвиток системи життєвих цінностей та професійних інтересів. На думку І. Д. Бех, особистісний розвиток підлітка тісно пов'язаний із процесом самопізнання та усвідомлення власних можливостей, що є важливою передумовою вибору життєвого та професійного шляху [5]. У

сучасному інформаційному суспільстві цей процес відбувається не лише через безпосередній соціальний досвід, а й через взаємодію з цифровим інформаційним середовищем.

Інформаційний простір відіграє важливу роль у формуванні уявлень молоді про професії, ринок праці та можливості професійної реалізації. Завдяки цифровим технологіям сучасні старшокласники отримують доступ до великої кількості освітніх ресурсів, профорієнтаційних платформ, онлайн-курсів, інформаційних порталів та соціальних мереж, які містять відомості про різні сфери професійної діяльності. Це створює нові можливості для самостійного дослідження професійного світу та формування індивідуальної траєкторії професійного розвитку. На думку О. Ігнатович, професійна орієнтація молоді передбачає не лише інформування про різні види діяльності, але й формування здатності особистості усвідомлено оцінювати власні можливості та співвідносити їх із вимогами професійного середовища [46]. У цифровому суспільстві значна частина інформації про професії отримується саме через інтернет-ресурси, що робить інформаційний простір одним із провідних факторів професійного самовизначення.

Цифрове середовище суттєво трансформує традиційні механізми соціалізації молоді. Якщо раніше основними джерелами інформації про професії були школа, сім'я та безпосереднє соціальне оточення, то сьогодні значну роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі, освітні онлайн-платформи та цифрові медіа. Через них старшокласники отримують приклади професійної діяльності, знайомляться з історіями успіху різних людей, дізнаються про нові та перспективні професії, які з'являються в умовах розвитку цифрової економіки. На думку О. Мартиненка, сучасні старшокласники здійснюють професійний вибір у ситуації значної інформаційної відкритості, що створює як нові можливості для самореалізації, так і певні труднощі, пов'язані з необхідністю критичного осмислення великого обсягу інформації [35]. У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток

інформаційної культури та здатності до усвідомленого аналізу професійних перспектив.

Інформаційний простір впливає також на формування самооцінки та уявлень молоді про власні можливості. У підлітковому віці самооцінка є одним із ключових психологічних чинників особистісного розвитку, оскільки вона визначає рівень домагань, впевненість у власних силах та готовність до прийняття життєво важливих рішень. На думку О. О. Васильєвої, самооцінка виступає важливим механізмом регуляції поведінки особистості та впливає на характер її життєвих планів і професійних намірів [8]. Цифрове середовище може як позитивно, так і негативно впливати на процес формування самооцінки молоді. З одного боку, воно відкриває широкі можливості для самореалізації, навчання та професійного розвитку. З іншого боку, надмірне використання соціальних мереж може спричинити виникнення явищ соціального порівняння, що іноді призводить до зниження впевненості у власних можливостях. На думку Т. Л. Литвинової, самооцінка підлітка формується під впливом соціального середовища та значною мірою залежить від оцінок і реакцій оточення [27]. У цифрову епоху таким середовищем дедалі частіше стає віртуальний простір. Важливу роль у процесі професійного самовизначення відіграють також ціннісні орієнтації особистості. Цінності визначають життєві пріоритети людини, її уявлення про успіх, соціальний статус та професійну самореалізацію. На думку В. Г. Панка, життєвий шлях особистості формується під впливом системи цінностей, які визначають її стратегічні життєві рішення, зокрема вибір професії [43]. У цифровому середовищі система цінностей молоді може зазнавати певних трансформацій, оскільки інформаційний простір активно формує нові соціальні стандарти успіху.

Суттєвий вплив цифрового середовища пов'язаний також із появою нових професій, які виникли внаслідок розвитку інформаційних технологій. Сучасна молодь дедалі частіше орієнтується на професії, пов'язані з ІТ-сферою, цифровими комунікаціями, медіа, дизайном, програмуванням та інноваційними технологіями. Це змінює структуру професійних інтересів старшокласників і

формує нові професійні орієнтири. На думку Я. М. Раєвської, процес професійного становлення особистості відбувається в умовах постійної взаємодії із соціальним середовищем, яке формує уявлення людини про можливості самореалізації та професійного розвитку [50]. У сучасних умовах таким середовищем дедалі більше стає інформаційний простір, що поєднує освітні, соціальні та культурні ресурси.

Важливим психологічним чинником професійного самовизначення є мотиваційна сфера особистості. Саме мотивація визначає спрямованість діяльності людини, її готовність до досягнення професійних цілей та подолання труднощів. На думку Р. Райана та Е. Десі, внутрішня мотивація відіграє ключову роль у процесі самореалізації особистості, оскільки забезпечує усвідомлену активність людини у виборі життєвого шляху [52]. У цифровому середовищі мотиваційна сфера молоді може формуватися під впливом інформаційних ресурсів, які демонструють різні моделі професійного успіху. Значний вплив на процес професійного самовизначення має також освітнє середовище школи. Саме школа створює умови для формування у старшокласників знань про світ професій, розвитку їхніх здібностей та формування готовності до професійного вибору. На думку М. Піддячого, ефективна підготовка старшокласників до професійної діяльності передбачає поєднання освітніх, психологічних та профорієнтаційних заходів, спрямованих на формування у молоді усвідомленого ставлення до майбутньої професії [44].

У цифрову епоху профорієнтаційна робота набуває нових форм. Сучасні школи активно використовують онлайн-платформи, цифрові освітні ресурси, профорієнтаційні тести та інтерактивні програми, що дозволяють учням краще пізнати власні здібності та професійні інтереси. Це сприяє підвищенню ефективності професійного самовизначення молоді та формуванню у неї більш усвідомленого ставлення до майбутньої професійної діяльності. Водночас важливо враховувати, що сучасне цифрове середовище формує нові психологічні умови соціалізації молоді, у яких процес професійного самовизначення набуває більш складного та багатовимірного характеру.

Інформаційний простір сьогодні виконує не лише функцію передачі знань, але й виступає важливим середовищем формування світогляду, цінностей, життєвих орієнтирів та професійних очікувань молодого людини. Старшокласники активно взаємодіють із цифровими ресурсами – освітніми платформами, соціальними мережами, професійними форумами, відеохостингами та інформаційними порталами, що значною мірою впливає на їхні уявлення про майбутню професійну діяльність.

Інтенсивність інформаційних потоків у цифровому суспільстві створює ситуацію постійного вибору та необхідності орієнтації у великій кількості альтернатив. Молодь отримує доступ до різноманітних моделей професійного успіху, які представлені в медіапросторі, що може як стимулювати формування професійних інтересів, так і викликати внутрішню невизначеність щодо власних можливостей і перспектив. На думку М. Й. Боришевського, процес самосвідомості та самопізнання відіграє ключову роль у становленні особистості, оскільки саме через усвідомлення власних якостей людина визначає напрями свого подальшого розвитку та професійної реалізації [6].

Цифрове середовище також сприяє формуванню нових форм соціальної взаємодії, які впливають на процес професійної орієнтації молоді. Через інтернет-ресурси старшокласники мають можливість безпосередньо знайомитися з діяльністю представників різних професій, переглядати освітні лекції, брати участь у вебінарах та онлайн-курсах, що значно розширює їхній професійний кругозір. Такий формат взаємодії дозволяє отримувати інформацію про реальні умови праці, вимоги до фахівців та перспективи розвитку певних галузей. На думку С. П. Тищенка, у процесі становлення особистості важливе значення має формування цілісного образу «Я», який включає уявлення людини про власні можливості, здібності та перспективи розвитку [63]. У цифровому середовищі цей образ формується під впливом великої кількості інформаційних сигналів, що надходять із різних джерел, тому особливої ваги набуває здатність особистості критично осмислювати отриману інформацію та співвідносити її з власними індивідуальними особливостями.

Слід зазначити, що цифровий інформаційний простір створює нові умови для формування професійної мотивації молоді. У сучасному медіапросторі активно популяризуються історії професійного успіху, приклади кар'єрного зростання та самореалізації, що можуть виступати потужним мотиваційним фактором для молодого покоління. На думку С. О. Ставицької, розвиток самосвідомості та ціннісного ставлення до власної особистості є важливою передумовою формування активної життєвої позиції та прагнення до самореалізації [60]. Окремої уваги потребує вплив соціальних мереж на формування професійних орієнтацій молоді. Соціальні мережі стали одним із основних каналів отримання інформації для сучасних підлітків, тому вони суттєво впливають на формування уявлень про престижність різних професій, рівень доходів, умови праці та соціальний статус фахівців. Саме через соціальні мережі молодь часто знайомиться з новими видами діяльності, які раніше були маловідомими або взагалі не існували.

Разом з тим цифрове середовище може створювати певні ризики для процесу професійного самовизначення. Надмірна кількість інформації, різноманітність професійних можливостей та постійна зміна тенденцій на ринку праці можуть викликати у молоді відчуття невизначеності та складності вибору. На думку У. Б. Михайлишина, особливості самосприйняття та рівень самооцінки значною мірою впливають на характер поведінки підлітків у різних життєвих ситуаціях, зокрема й у ситуації прийняття важливих рішень [38].

Важливим аспектом впливу цифрового середовища є також формування у молоді нових уявлень про професійний успіх. У сучасному інформаційному просторі активно поширюються ідеї швидкого досягнення популярності, фінансової незалежності та соціального визнання, що іноді формує нереалістичні очікування щодо майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим важливого значення набуває формування у старшокласників реалістичного уявлення про професійний розвиток та необхідність тривалого навчання і професійного вдосконалення.

На думку О. Г. Шахової, особистість формується у процесі взаємодії з соціальним середовищем, яке визначає характер її життєвих установок, поведінкових стратегій та професійних прагнень [70]. У цифровому суспільстві це середовище дедалі більше набуває віртуального характеру, що змінює традиційні механізми соціалізації молоді. Не менш важливим є вплив цифрового середовища на розвиток когнітивної сфери особистості. Завдяки доступу до різноманітних інформаційних ресурсів старшокласники отримують можливість швидко знаходити необхідні відомості про різні професії, освітні програми та можливості кар'єрного розвитку. Це сприяє формуванню більш широкого уявлення про світ професій та дозволяє здійснювати більш усвідомлений професійний вибір.

На думку Т. О. Семенов, формування професійних намірів старшокласників значною мірою залежить від їхніх життєвих цінностей, рівня самооцінки та соціального досвіду, який вони отримують у процесі взаємодії з оточенням [57]. У сучасних умовах важливою складовою такого досвіду стає цифрове інформаційне середовище, що активно впливає на формування світогляду молоді.

Таким чином, цифрове середовище та інформаційний простір стали важливими чинниками професійного самовизначення сучасної молоді. Вони значно розширюють можливості отримання інформації про різні професії, сприяють розвитку пізнавальної активності та формуванню професійних інтересів старшокласників. Водночас надмірна інформаційна насиченість і вплив медіапростору можуть створювати певні труднощі у процесі прийняття професійного рішення, що зумовлює необхідність формування у молоді навичок критичного мислення, інформаційної культури та усвідомленого ставлення до вибору майбутньої професійної діяльності.

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до дослідження проблеми професійного самовизначення старшокласників у сучасних соціокультурних умовах, що дало змогу розкрити сутність цього феномену як важливого етапу становлення особистості та визначити його значення у процесі формування життєвої стратегії молодої людини. Узагальнення сучасних психологічних досліджень дозволило розглянути професійне самовизначення як складний і багатовимірний процес, який включає формування системи життєвих цілей, усвідомлення власних здібностей та інтересів, а також прийняття відповідального рішення щодо майбутнього професійного розвитку. Показано, що процес професійного самовизначення є важливим компонентом загального розвитку особистості, оскільки саме у цей період відбувається формування життєвих орієнтирів, професійних інтересів та прагнення до самореалізації у певній сфері діяльності.

У ході теоретичного аналізу описано психологічну сутність поняття професійного самовизначення, а саме: встановлено, що воно виступає інтегративним особистісним утворенням, яке формується у процесі соціалізації та відображає здатність людини усвідомлювати власні можливості, інтереси та життєві перспективи. Професійне самовизначення розглянуто як процес, що передбачає поєднання внутрішніх прагнень особистості з вимогами соціального середовища та системи професійної діяльності.

Показано, що у сучасній психологічній науці професійне самовизначення розглядається як тривалий процес становлення особистості, який включає формування уявлень про світ професій, усвідомлення власних можливостей та здібностей, а також поступове уточнення професійних намірів. У процесі аналізу наукових джерел встановлено, що цей процес має складну структуру і включає взаємодію когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент пов'язаний із формуванням знань про різні види професійної діяльності та усвідомленням вимог, які висуває до особистості певна професія. Мотиваційний компонент відображає систему внутрішніх спонукань, що визначають спрямованість особистості на

досягнення професійних цілей. Емоційно-ціннісний компонент характеризує ставлення людини до майбутньої професійної діяльності, її значущість для самореалізації та життєвого успіху. Поведінковий компонент проявляється у практичних діях, спрямованих на вибір освітнього напрямку, підготовку до майбутньої професії та формування професійних компетентностей.

Розглянуто психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників, а саме: встановлено, що юнацький вік є одним із найважливіших періодів формування життєвих і професійних орієнтацій. У цей період відбувається активний розвиток самосвідомості, формування особистісної ідентичності та визначення життєвих пріоритетів. Саме у старшому шкільному віці молодь починає усвідомлювати власні інтереси, здібності та професійні прагнення, що створює передумови для прийняття рішення щодо майбутньої професійної діяльності. Встановлено, що на процес професійного вибору впливають не лише індивідуальні психологічні характеристики, а й соціальні умови розвитку особистості, зокрема сімейне виховання, освітнє середовище, культурні цінності та соціальні очікування.

Показано, що професійне самовизначення старшокласників має певну динаміку розвитку та проходить кілька послідовних етапів, починаючи від формування загальних уявлень про світ професій і закінчуючи прийняттям конкретного рішення щодо майбутнього професійного шляху. Особливу увагу приділено аналізу впливу цифрового середовища на процес професійного самовизначення сучасної молоді. Показано, що стрімкий розвиток інформаційних технологій та цифрових комунікацій значно змінює умови соціалізації молодого покоління, розширюючи можливості доступу до інформації про різні професії та кар'єрні перспективи.

Вказано, що сучасні цифрові технології впливають на формування професійних інтересів молоді, сприяють появі нових професій та зміні традиційних уявлень про кар'єрний розвиток. Інтернет-простір, соціальні мережі, освітні платформи та цифрові ресурси створюють додаткові можливості для професійної орієнтації, самопізнання та розвитку індивідуальних

здібностей. Разом із тим підкреслено, що ефективність використання цифрових ресурсів у процесі професійного самовизначення значною мірою залежить від сформованості критичного мислення, здатності до самостійного аналізу інформації та усвідомленого ставлення до власного майбутнього.

Отже, проведений теоретичний аналіз дозволив визначити професійне самовизначення як складний багатовимірний процес становлення особистості, який охоплює формування системи життєвих цілей, розвиток професійних інтересів та усвідомлення власних можливостей у контексті сучасних соціальних умов. Встановлено, що процес професійного самовизначення старшокласників формується під впливом комплексу психологічних та соціальних чинників і значною мірою визначає подальший напрям їхнього особистісного та професійного розвитку.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження психологічних засад професійного самовизначення старшокласників у цифрову епоху було спрямоване на виявлення особливостей професійних інтересів, ціннісних орієнтацій, типологічних характеристик особистості та спрямованості старшокласників у контексті їхнього майбутнього професійного вибору. Проведення дослідження передбачало послідовну організацію діагностичного процесу, використання комплексу психодіагностичних методик та застосування методів математичної

обробки отриманих результатів з метою подальшого узагальнення та інтерпретації емпіричних даних.

Базою проведення емпіричного дослідження стали заклади загальної середньої освіти міста Чернігова – Чернігівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 29 та Чернігівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 33. Зазначені навчальні заклади характеризуються достатньо розвиненою освітньою інфраструктурою, впровадженням сучасних освітніх технологій та активним використанням цифрових ресурсів у навчальному процесі, що створює сприятливі умови для дослідження особливостей професійного самовизначення учнів саме в умовах цифрового освітнього середовища.

У дослідженні взяли участь 50 учнів старших класів віком від 16 до 17 років. До вибірки були включені учні 10-11 класів, які перебувають на етапі активного формування професійних намірів та визначення майбутнього освітнього маршруту. Саме цей віковий період характеризується інтенсивним розвитком самосвідомості, формуванням життєвих цінностей, професійних інтересів та усвідомленням власних здібностей і можливостей. Вибір зазначеної вікової групи зумовлений тим, що старшокласники знаходяться у критичному періоді професійного самовизначення, коли приймається рішення щодо подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності.

Організація емпіричного дослідження передбачала декілька послідовних етапів. На підготовчому етапі здійснено аналіз наукової літератури з проблеми професійного самовизначення особистості, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також здійснено підбір психодіагностичних методик, що дозволяють комплексно дослідити різні психологічні аспекти професійного вибору старшокласників. На діагностичному етапі проведено психодіагностичне обстеження учнів із використанням обраних методик. На завершальному етапі здійснено обробку отриманих результатів, їх систематизацію та статистичний аналіз.

Для досягнення поставленої мети дослідження використано комплекс взаємодоповнювальних психодіагностичних методик, які дозволяють всебічно

проаналізувати психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. До складу діагностичного інструментарію увійшли: опитувальник професійної готовності (ППГ) за Л. Кабардовою, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса та методика «Визначення типу особистості» Дж. Голланда. Використання зазначених методик дозволяє дослідити різні компоненти професійного самовизначення – інтереси, цінності, особистісну спрямованість та типологічні особливості особистості.

Першою методикою, що застосовувалася у дослідженні, став опитувальник професійної готовності (ППГ) за Л. Кабардовою. Дана методика спрямована на визначення професійних нахилів та готовності особистості до різних видів професійної діяльності. Її теоретичною основою є класифікація професій за типами діяльності, що відображає різні сфери взаємодії людини з навколишнім світом. Методика дозволяє визначити, до якого типу професійної діяльності учень має найбільші здібності, інтереси та схильності. Опитувальник складається з 50 тверджень, які описують різні види діяльності. Кожне твердження передбачає оцінювання за трьома параметрами – вміння, ставлення та бажання. Таким чином, методика дозволяє одночасно оцінити реальний досвід виконання певних видів діяльності, емоційне ставлення до них та готовність пов'язати з ними майбутню професійну діяльність.

Параметр «вміння» відображає рівень сформованості практичних навичок у виконанні певних дій. Респондент оцінює власні здібності за трьохбальною шкалою – 2 бали означають високий рівень володіння відповідними навичками, 1 бал – середній рівень, 0 балів – відсутність або низький рівень сформованості навички. Параметр «ставлення» характеризує емоційне сприйняття певного виду діяльності. Оцінювання здійснюється за аналогічною трьохбальною шкалою, де 2 бали означають позитивне ставлення до діяльності, 1 бал – нейтральне, 0 балів – негативне. Параметр «бажання» дозволяє визначити професійні наміри респондентів та їх готовність пов'язати майбутню діяльність із певною сферою професійної діяльності.

У результаті обробки даних визначається співвідношення балів за п'ятьма основними типами професійної діяльності: «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знакова система», «людина – художній образ». Така класифікація дозволяє встановити, яка сфера діяльності найбільшою мірою відповідає здібностям, інтересам і професійним намірам старшокласників.

Наступною методикою, що використовувалася у дослідженні, стала методика «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича, яка спрямована на дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Дана методика дозволяє визначити ієрархію життєвих цінностей респондентів та встановити ті цінності, які виступають основою їхніх життєвих рішень і професійних намірів. Методика Рокича ґрунтується на уявленні про те, що система цінностей є центральним елементом структури особистості та визначає її ставлення до навколишнього світу, інших людей і самої себе. Ціннісні орієнтації формують основу світогляду людини, впливають на вибір життєвих цілей, визначають характер поведінки та мотивацію діяльності.

Методика включає два списки цінностей – термінальні та інструментальні. Термінальні цінності відображають кінцеві життєві цілі особистості, тобто ті стани або результати життя, до яких прагне людина. Інструментальні цінності, у свою чергу, характеризують способи досягнення цих цілей, тобто риси характеру та моделі поведінки, які сприяють реалізації життєвих прагнень. Респондентам пропонується ранжувати кожну цінність за ступенем її значущості у власному житті. У результаті формується індивідуальна ієрархія цінностей, яка відображає систему життєвих пріоритетів особистості. Аналіз отриманих результатів дозволяє виявити змістовні блоки цінностей, які мають найбільше значення для респондентів. Зокрема, виділяються цінності професійної самореалізації, цінності особистого життя, соціальні та духовні цінності.

Наступною методикою, використаною у межах емпіричного дослідження, стала методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса, яка спрямована

на визначення домінуючої спрямованості особистості та виявлення провідних мотиваційних тенденцій у поведінці людини. Дана методика дозволяє дослідити, на що саме переважно орієнтується особистість у своїй діяльності – на власні інтереси, на взаємодію з іншими людьми або на виконання певної справи. Теоретичною основою методики Б. Басса є положення про те, що спрямованість особистості виступає одним із ключових компонентів її структури та визначає характер поведінки людини у різних життєвих ситуаціях. Спрямованість відображає систему мотивів, інтересів та потреб особистості, які визначають її життєві орієнтири, способи взаємодії з соціальним середовищем та особливості професійного самовизначення.

Методика складається з 27 питань, кожне з яких містить три варіанти відповіді. Респондент повинен обрати одну відповідь, яка найбільшою мірою відповідає його поглядам та життєвим установкам, а також одну відповідь, яка найменше відповідає його переконанням. Обрані варіанти відповідей фіксуються у спеціальному бланку відповідей, що дозволяє здійснити подальший кількісний аналіз отриманих результатів. Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку балів за кожним із трьох типів спрямованості особистості. При цьому відповідям, що потрапили до колонки «найбільш привабливо», надається 2 бали, відповідям у колонці «найменш привабливо» – 0 балів, а іншим варіантам відповідей – 1 бал. Після цього здійснюється підсумовування балів за відповідними шкалами, що дозволяє визначити домінуючий тип спрямованості особистості.

Методика дозволяє визначити три основні типи спрямованості: спрямованість на себе, спрямованість на спілкування та спрямованість на справу (діло). Спрямованість на себе характеризується орієнтацією особистості на власні інтереси, прагненням до самоствердження, досягнення особистого успіху та отримання соціального визнання. Особи з таким типом спрямованості часто проявляють прагнення до лідерства, конкуренції та досягнення високого соціального статусу. Спрямованість на спілкування відображає орієнтацію особистості на встановлення міжособистісних контактів, підтримання дружніх

стосунків та взаємодію з іншими людьми. Для представників цього типу характерними є комунікабельність, прагнення до співпраці, потреба у соціальному схваленні та емоційній підтримці з боку оточення. Спрямованість на справу (діло) характеризується орієнтацією на виконання діяльності, досягнення конкретного результату та вирішення практичних завдань. Для осіб із таким типом спрямованості характерними є відповідальність, організованість, прагнення до професійної майстерності та орієнтація на ефективність діяльності.

Застосування методики Б. Басса у межах дослідження дозволяє визначити мотиваційну основу поведінки старшокласників, що є важливим фактором їхнього професійного самовизначення. Адже характер спрямованості особистості значною мірою впливає на вибір професії, професійні інтереси та стиль майбутньої професійної діяльності.

Ще однією методикою, використаною у дослідженні, стала методика «Визначення типу особистості» Дж. Голланда, яка широко застосовується у профорієнтаційній практиці та психологічних дослідженнях професійного самовизначення. Методика Голланда базується на теорії відповідності типу особистості та професійного середовища. Відповідно до цієї теорії людина прагне обрати таку професійну діяльність, яка найбільше відповідає її інтересам, здібностям та особистісним характеристикам. Саме тому визначення типу особистості дозволяє прогнозувати професійні уподобання та напрям майбутнього професійного розвитку.

Дж. Голланд виділив шість основних типів особистості: реалістичний; інтелектуальний; соціальний; конвенціональний; діловий; артистичний.

Кожен із зазначених типів відповідає певному типу професійного середовища, у якому особистість може найповніше реалізувати свої здібності та інтереси.

Реалістичний тип особистості характеризується орієнтацією на практичну діяльність, роботу з технікою, інструментами та матеріальними об'єктами. Представники цього типу надають перевагу професіям, що пов'язані з

технічною діяльністю, інженерією, механікою або фізичною працею. Інтелектуальний тип особистості характеризується схильністю до аналітичного мислення, дослідницької діяльності та розв'язання складних інтелектуальних завдань. Для представників цього типу характерним є інтерес до науки, досліджень та теоретичного пізнання. Соціальний тип орієнтований на взаємодію з людьми, допомогу іншим та розвиток міжособистісних відносин. Особи цього типу часто обирають професії, пов'язані з навчанням, вихованням, психологічною допомогою або соціальною роботою. Конвенціональний тип характеризується орієнтацією на структуровану діяльність, точність, порядок та виконання чітко визначених інструкцій. Представники цього типу часто обирають професії, пов'язані з обліком, фінансами, адміністративною діяльністю або роботою з документацією. Діловий тип особистості орієнтований на організаційну діяльність, керівництво, управління людьми та досягнення соціального впливу. Для представників цього типу характерними є лідерські якості, енергійність та прагнення до домінування. Артистичний тип характеризується творчою спрямованістю, розвинутою уявою та прагненням до самовираження у мистецькій діяльності. Представники цього типу часто обирають професії, пов'язані з мистецтвом, дизайном, музикою або літературною творчістю.

Методика передбачає вибір респондентом одного з двох варіантів професій у кожній запропонованій парі. Усього у тесті міститься 84 пари професій, що дозволяє досить точно визначити переважний тип особистості та сферу професійної діяльності, до якої респондент має найбільші схильності. Отримані результати дозволяють визначити індивідуальний профіль професійних інтересів старшокласників та встановити, який тип професійної діяльності є для них найбільш привабливим.

Для обробки та узагальнення отриманих результатів у дослідженні використано методи математичної обробки даних, зокрема кореляційний та регресійний аналіз. Кореляційний аналіз застосовано з метою виявлення взаємозв'язків між досліджуваними психологічними показниками.

Використання цього методу дозволяє встановити ступінь взаємозалежності між різними характеристиками особистості старшокласників, зокрема між їхніми ціннісними орієнтаціями, типами особистості, спрямованістю особистості та професійними інтересами. У процесі кореляційного аналізу визначається сила та напрям зв'язку між змінними. Позитивна кореляція свідчить про те, що зі збільшенням одного показника зростає й інший показник. Негативна кореляція, навпаки, свідчить про зворотний зв'язок між змінними. Застосування кореляційного аналізу дозволяє встановити, які саме психологічні характеристики мають найбільший вплив на формування професійних намірів старшокласників та як між собою пов'язані різні компоненти їхнього професійного самовизначення.

Регресійний аналіз використано з метою визначення впливу окремих психологічних чинників на формування професійного самовизначення старшокласників. Даний метод дозволяє побудувати математичну модель, яка відображає залежність між досліджуваними змінними та дає змогу визначити внесок кожного окремого фактора у формування професійних намірів. Застосування регресійного аналізу дозволяє встановити, які саме психологічні характеристики – ціннісні орієнтації, тип особистості або спрямованість – виступають найбільш значущими предикторами професійного самовизначення старшокласників.

Таким чином, використання комплексу психодіагностичних методик та методів статистичної обробки даних забезпечило можливість всебічного дослідження психологічних засад професійного самовизначення старшокласників та створило методологічну основу для подальшого аналізу отриманих емпіричних результатів.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Першим етапом емпіричного дослідження стало застосування опитувальника професійної готовності Л. Кабардової, який дозволяє визначити

професійні нахили особистості та ступінь її орієнтації на різні типи професійної діяльності. У ході дослідження було встановлено, що професійні інтереси старшокласників мають досить виражену диференціацію, що свідчить про формування певних професійних орієнтацій уже на етапі старшої школи.

Аналіз отриманих результатів показав, що найбільш вираженим серед досліджуваної вибірки виявився тип професійної спрямованості «людина – людина». Даний тип професійної діяльності було зафіксовано у 36 % старшокласників. Це пояснюється тим, що сучасні старшокласники активно орієнтуються на професії соціальної взаємодії – психолога, педагога, лікаря, менеджера, юриста, журналіста, соціального працівника та інших спеціальностей, пов'язаних із комунікацією (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл професійних інтересів старшокласників за типами діяльності (ППГ)

Тип професійної діяльності	Кількість учнів	%
Людина – людина	18	36 %
Людина – знакова система	11	22 %
Людина – художній образ	9	18 %
Людина – техніка	7	14 %
Людина – природа	5	10 %
Разом	50	100 %

Формування інтересу до професій типу «людина – людина» значною мірою зумовлене особливостями соціалізації сучасної молоді. Старшокласники активно взаємодіють у цифровому середовищі, постійно перебувають у комунікативному просторі соціальних мереж, що формує орієнтацію на діяльність, пов'язану з міжособистісним спілкуванням.

Другим за поширеністю типом професійної спрямованості став тип «людина – знакова система», який було виявлено у 22 % учнів. Даний тип професійної діяльності передбачає роботу з інформацією, символами, цифрами, програмними системами та різноманітними знаковими структурами. До цього типу належать професії програміста, економіста, бухгалтера, аналітика, математика, фінансиста, системного адміністратора тощо.

Досить високий показник орієнтації на цей тип діяльності можна пояснити впливом цифровізації сучасного суспільства. Сьогодні інформаційні технології відіграють надзвичайно важливу роль у житті молоді, тому багато старшокласників розглядають ІТ-сферу як перспективний напрям професійного розвитку.

Тип професійної діяльності «людина – художній образ» було виявлено у 18 % респондентів. Цей результат свідчить про наявність у частини старшокласників вираженої творчої спрямованості. До цього типу належать професії художника, дизайнера, фотографа, режисера, музиканта, архітектора, стиліста та інших представників творчих спеціальностей.

Розвиток творчих інтересів сучасних старшокласників значною мірою пов'язаний із поширенням цифрових платформ, що дозволяють реалізовувати творчий потенціал у різних сферах – графічному дизайні, відеомонтажі, блогінгу, цифровому мистецтві тощо.

Тип професійної спрямованості «людина – техніка» було зафіксовано у 14 % учнів. Цей тип діяльності передбачає роботу з технічними пристроями, механізмами, електронними системами та різними технічними об'єктами. До таких професій належать інженер, механік, електрик, технік, оператор обладнання, спеціаліст із робототехніки.

Порівняно невисокий показник інтересу до технічних професій може пояснюватися тим, що сучасна молодь частіше орієнтується на професії гуманітарного або інформаційного профілю. Найменш поширеним типом професійної діяльності серед досліджуваних виявився тип «людина – природа», який було зафіксовано у 10 % старшокласників. Цей тип діяльності пов'язаний із роботою у сфері біології, екології, аграрних наук, ветеринарії та інших галузях, що передбачають взаємодію з природним середовищем.

Низький рівень зацікавленості цим типом професій може бути пов'язаний із урбанізацією сучасного суспільства та зменшенням контакту молоді з природним середовищем.

Отримані результати свідчать про те, що професійні інтереси старшокласників мають переважно соціально-комунікативну та інформаційно-аналітичну спрямованість. Найбільш популярними серед досліджуваної вибірки виявилися професії типу «людина – людина» та «людина – знакова система», що відображає тенденції сучасного цифрового суспільства. Разом з тим виявлено достатньо помітну частку учнів із творчою спрямованістю, що свідчить про зростання інтересу молоді до креативних професій. Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що процес професійного самовизначення старшокласників значною мірою залежить від соціальних та технологічних змін сучасного суспільства.

Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення системи ціннісних орієнтацій старшокласників за допомогою методики М. Рокича. Використання цієї методики дозволило визначити ієрархію життєвих цінностей досліджуваних, а також виявити ті життєві орієнтири, які виступають психологічною основою їхнього професійного самовизначення. Застосування методики дало змогу дослідити два основних блоки цінностей – термінальні та інструментальні. Термінальні цінності відображають кінцеві життєві цілі особистості, тобто ті результати життя, яких прагне людина. Інструментальні цінності характеризують способи досягнення цих цілей та відображають систему особистісних якостей, які сприяють реалізації життєвих планів.

У процесі аналізу результатів було встановлено, що для більшості старшокласників характерною є чітко сформована система життєвих пріоритетів, у якій поєднуються як особистісні, так і соціальні цінності. Серед термінальних цінностей найвищі позиції у системі життєвих пріоритетів старшокласників посіли такі цінності, як щасливе сімейне життя, здоров'я, цікава робота, матеріально забезпечене життя та впевненість у собі. Зокрема, цінність «щасливе сімейне життя» була віднесена до числа найбільш значущих у 64 % респондентів. Це свідчить про те, що старшокласники значною мірою орієнтовані на стабільність сімейних відносин, емоційну підтримку близьких людей та гармонійні міжособистісні стосунки. Така тенденція є цілком

закономірною для юнацького віку, оскільки саме у цей період відбувається формування уявлень про майбутнє сімейне життя та соціальні ролі дорослої людини.

Високі позиції у системі цінностей зайняла також цінність «здоров'я», яку на перші позиції поставили 58 % учнів. Це свідчить про достатньо високий рівень усвідомлення значущості фізичного та психологічного благополуччя для реалізації життєвих планів. У сучасних умовах така орієнтація є особливо важливою, оскільки здоров'я розглядається молоддю як необхідна умова професійної самореалізації та життєвого успіху.

Цінність «цікава робота» посіла провідні позиції у системі життєвих орієнтирів 54 % старшокласників. Отриманий результат свідчить про те, що значна частина молоді прагне не просто отримати професію, а знайти таку діяльність, яка приноситиме задоволення, дозволить реалізувати власні здібності та сприятиме особистісному розвитку.

Досить важливою для старшокласників виявилася і цінність «матеріально забезпечене життя», яку серед найважливіших відзначили 48 % учнів. Цей показник відображає прагнення молоді до фінансової стабільності та економічної незалежності. У сучасних соціально-економічних умовах питання матеріального благополуччя набуває особливого значення для молоді, що також впливає на вибір майбутньої професії.

Цінність «впевненість у собі» зайняла високі позиції у системі життєвих пріоритетів 46 % респондентів. Це свідчить про прагнення старшокласників до внутрішньої гармонії, психологічної стабільності та розвитку особистісних ресурсів. Разом з тим менш значущими для старшокласників виявилися такі цінності, як розваги, суспільне покликання та краса природи і мистецтва. Такі результати можуть бути пояснені тим, що у юнацькому віці домінуючу роль відіграють прагматичні життєві орієнтири, пов'язані з особистісною реалізацією та соціальною стабільністю.

Аналіз інструментальних цінностей показав, що для більшості старшокласників найбільш значущими є такі особистісні якості, як

відповідальність, освіченість, самоконтроль, чесність та незалежність. Цінність «відповідальність» була віднесена до числа найбільш значущих у 62 % досліджуваних. Це свідчить про сформованість у старшокласників уявлень про необхідність сумлінного виконання обов'язків та відповідального ставлення до власної діяльності.

Цінність «освіченість» посіла високі позиції у 56 % учнів. Такий результат свідчить про те, що сучасні старшокласники усвідомлюють значення освіти для досягнення життєвого успіху та професійного розвитку.

Важливою характеристикою системи цінностей досліджуваної вибірки є також високий рівень значущості таких якостей, як самоконтроль та чесність, що були відзначені відповідно у 52 % та 50 % респондентів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Ранжування основних термінальних цінностей старшокласників (за методикою М. Рокича)

Цінність	Кількість учнів	%
Щасливе сімейне життя	32	64 %
Здоров'я	29	58 %
Цікава робота	27	54 %
Матеріально забезпечене життя	24	48 %
Впевненість у собі	23	46 %
Наявність хороших друзів	21	42 %
Розвиток	19	38 %
Пізнання	18	36 %
Свобода	17	34 %

Отримані результати свідчать про те, що старшокласники орієнтовані на моральні та етичні принципи поведінки, що є важливою умовою формування зрілої особистості. Водночас відносно нижчі позиції у системі інструментальних цінностей посіли такі якості, як широта поглядів, терпимість та життєрадісність. Це може свідчити про певну орієнтацію старшокласників на досягнення конкретних життєвих результатів, що іноді супроводжується недостатньою увагою до розвитку емоційної та соціальної сфери особистості.

Загалом результати дослідження за методикою М. Рокича свідчать про те, що система ціннісних орієнтацій старшокласників має достатньо виражену

структуру та характеризується поєднанням соціальних, особистісних та професійних цінностей.

Аналіз результатів дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича показав, що система життєвих цінностей старшокласників характеризується орієнтацією на сімейне благополуччя, здоров'я, професійну самореалізацію та матеріальну стабільність. Важливими особистісними якостями, які сприяють досягненню життєвих цілей, старшокласники вважають відповідальність, освіченість та самоконтроль. Отримані результати свідчать про достатньо високий рівень сформованості ціннісної структури особистості у досліджуваних, що виступає важливою психологічною передумовою їхнього професійного самовизначення.

Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення особливостей спрямованості особистості старшокласників за допомогою методики Б. Басса. Використання цієї методики дозволило визначити домінуючі мотиваційні тенденції поведінки учнів та встановити, на що саме орієнтується особистість у своїй діяльності – на власні інтереси, на взаємодію з іншими людьми або на виконання певної справи. Спрямованість особистості є важливою психологічною характеристикою, що визначає життєві установки, мотивацію поведінки та професійні орієнтації людини. Саме тому її дослідження має особливе значення для аналізу процесу професійного самовизначення старшокласників. Методика дозволяє визначити три основні типи спрямованості: спрямованість на себе, спрямованість на спілкування та спрямованість на справу (діло).

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що серед досліджуваної вибірки старшокласників найбільш поширеною є спрямованість на спілкування, яку було зафіксовано у 42 % респондентів. Отриманий результат свідчить про те, що значна частина старшокласників орієнтована на міжособистісну взаємодію, підтримання соціальних контактів та співпрацю з іншими людьми. Для таких учнів характерними є комунікабельність, прагнення до колективної діяльності, потреба у соціальному схваленні та емоційній

підтримці з боку оточення. Переважання спрямованості на спілкування можна пояснити особливостями сучасного соціального середовища, у якому формується особистість старшокласника. Активне використання соціальних мереж, постійна взаємодія у цифровому комунікативному просторі, а також значна роль групових форм навчання сприяють розвитку комунікативної орієнтації молоді.

Другим за поширеністю типом спрямованості серед старшокласників виявилася спрямованість на справу (діло), яку було зафіксовано у 34 % учнів. Цей тип спрямованості характеризується орієнтацією на виконання діяльності, досягнення конкретного результату та вирішення практичних завдань. Для таких учнів характерними є відповідальність, організованість, прагнення до ефективності діяльності та інтерес до професійної самореалізації. Високий рівень спрямованості на справу свідчить про достатньо сформовану мотивацію досягнення у частини старшокласників. Такі учні прагнуть досягти успіху у навчальній діяльності, демонструють зацікавленість у майбутній професії та орієнтуються на досягнення конкретних життєвих цілей.

Найменш поширеним типом спрямованості серед досліджуваної вибірки виявилася спрямованість на себе, яка була виявлена у 24 % респондентів. Спрямованість на себе характеризується орієнтацією на власні інтереси, прагненням до особистого успіху, підвищеною увагою до власного статусу та соціального визнання. Особи з таким типом спрямованості часто прагнуть до лідерства, проявляють конкурентність у досягненні поставлених цілей та орієнтуються на особистісні досягнення.

Отримані результати свідчать про те, що для більшості старшокласників характерною є соціально-комунікативна та діяльнісна спрямованість, тоді як орієнтація виключно на власні інтереси виражена меншою мірою.

Аналіз індивідуальних профілів спрямованості особистості показав, що у значної частини старшокласників поєднуються декілька типів спрямованості. Зокрема, у 18 % учнів було виявлено приблизно однаковий рівень спрямованості на спілкування та на справу. Такий результат свідчить про

гармонійне поєднання соціальної активності та орієнтації на результат діяльності. У 12 % старшокласників було зафіксовано приблизно однакові показники спрямованості на себе та на справу. Для таких учнів характерним є прагнення до особистісного успіху, яке поєднується з високою мотивацією досягнення у діяльності (рис. 2.1).

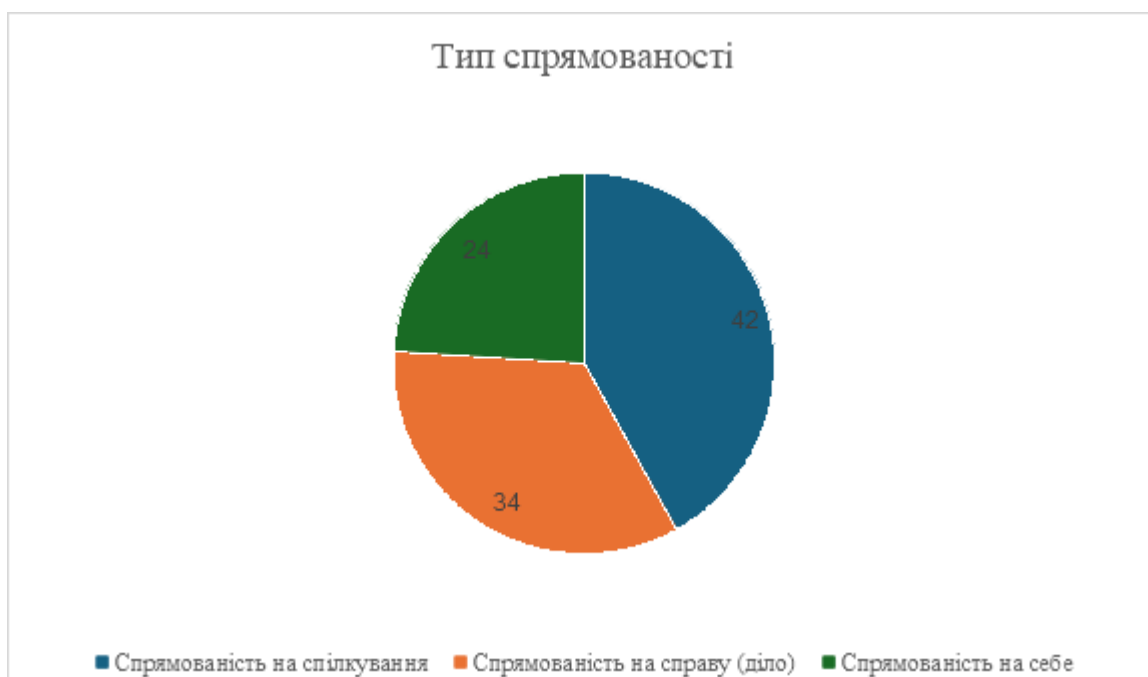

Рис. 2.1 Розподіл типів спрямованості особистості старшокласників (за методикою Б. Басса)

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про те, що спрямованість особистості старшокласників значною мірою визначається соціальними умовами їхнього розвитку, особливостями навчального середовища та характером міжособистісної взаємодії у шкільному колективі. Значна частина учнів демонструє орієнтацію на взаємодію з іншими людьми, що є важливим фактором професійного самовизначення. Саме така спрямованість сприяє вибору професій соціального типу, пов'язаних із педагогічною, психологічною, медичною або управлінською діяльністю. Водночас досить високий рівень спрямованості на справу свідчить про те, що

значна частина старшокласників орієнтується на досягнення результату та прагне реалізувати свій потенціал у професійній діяльності

Аналіз результатів дослідження за методикою Б. Басса показав, що для більшості старшокласників характерною є спрямованість на міжособистісне спілкування та співпрацю з іншими людьми. Значна частина учнів також демонструє виражену орієнтацію на діяльність та досягнення результату. Отримані результати свідчать про соціально орієнтований характер мотиваційної структури особистості старшокласників, що є важливою передумовою формування їхніх професійних намірів.

Наступним етапом емпіричного дослідження стало визначення типологічних особливостей особистості старшокласників за допомогою методики Дж. Голланда. Дана методика широко використовується у профорієнтаційній практиці та психологічних дослідженнях професійного самовизначення, оскільки дозволяє встановити відповідність між типом особистості та сферою професійної діяльності, до якої людина має найбільші схильності. Теоретичною основою методики є концепція професійного розвитку особистості, відповідно до якої люди прагнуть обирати таку професійну діяльність, яка найбільше відповідає їхнім інтересам, здібностям, цінностям та особистісним характеристикам. Згідно з цією концепцією Дж. Голланд виділив шість основних типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, діловий та артистичний. Кожен із зазначених типів відповідає певному професійному середовищу, в якому людина може найбільш повно реалізувати свої здібності та потенціал.

Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що серед старшокласників найбільш поширеним виявився соціальний тип особистості, який було зафіксовано у 30 % респондентів.

Соціальний тип особистості характеризується орієнтацією на взаємодію з людьми, прагненням допомагати іншим, розвиненими комунікативними здібностями та потребою у соціальних контактах. Особи цього типу зазвичай обирають професії, пов'язані з навчанням, вихованням, психологічною

допомогою, соціальною роботою або медичною діяльністю. Переважання соціального типу серед старшокласників можна пояснити віковими особливостями юнацького періоду, коли особливо важливого значення набувають міжособистісні відносини та соціальна взаємодія. Крім того, сучасне освітнє середовище активно сприяє розвитку комунікативних компетентностей, що також впливає на формування соціальної спрямованості особистості.

Другим за поширеністю серед досліджуваної вибірки став інтелектуальний тип особистості, який було виявлено у 24 % старшокласників. Інтелектуальний тип характеризується схильністю до аналітичного мислення, інтересом до дослідницької діяльності, прагненням до пізнання та вирішення складних інтелектуальних завдань. Представники цього типу зазвичай орієнтуються на наукову діяльність, технічні спеціальності, інформаційні технології, аналітику та інші професії, що потребують високого рівня інтелектуальної активності. Високий показник інтелектуального типу серед старшокласників може бути пов'язаний із підвищеною увагою сучасної молоді до сфер, пов'язаних з наукою, технологіями та інформаційними системами.

Досить поширеним серед досліджуваних виявився також артистичний тип особистості, який було зафіксовано у 18 % учнів. Артистичний тип характеризується творчою спрямованістю, розвиненою уявою, емоційною чутливістю та прагненням до самовираження. Представники цього типу часто обирають професії, пов'язані з мистецтвом, дизайном, музикою, літературною творчістю, медіа або культурною діяльністю. Зростання інтересу до творчих професій серед молоді можна пояснити активним розвитком цифрових медіа, соціальних платформ та креативних індустрій, що створюють нові можливості для творчої самореалізації (рис. 2.2).

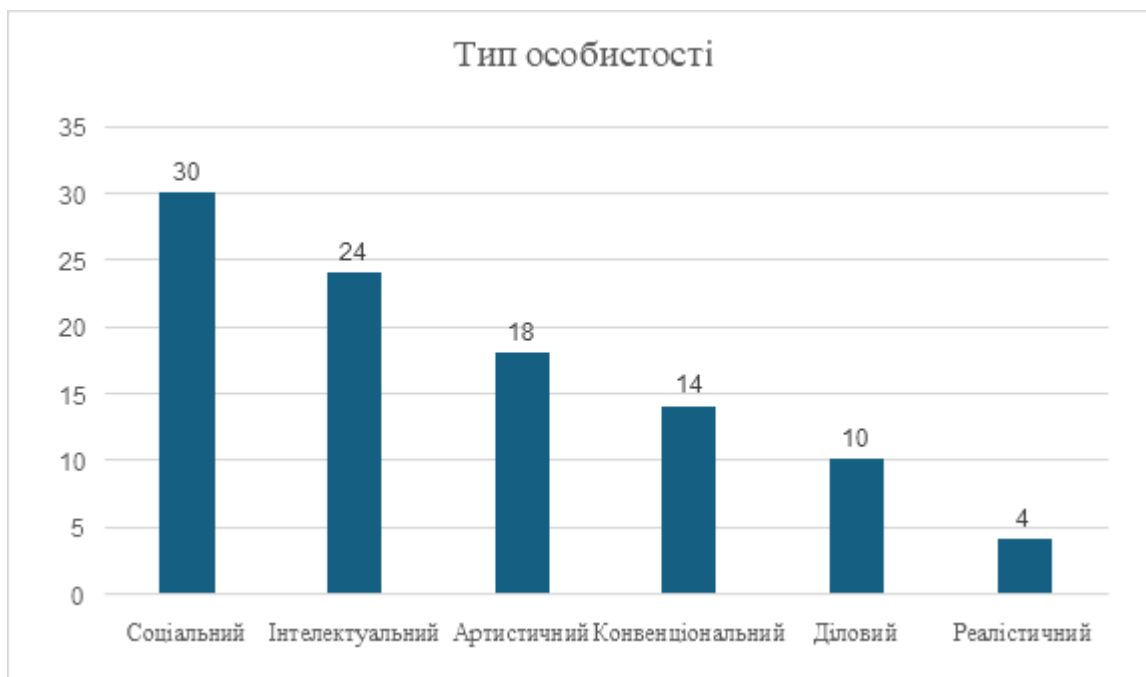

Рис. 2.2 Розподіл типів особистості старшокласників (за методикою Дж. Голланда)

Тип конвенціональний було зафіксовано у 14 % старшокласників. Представники цього типу надають перевагу структурованій діяльності, роботі з документами, цифрами та інформаційними системами. Для них характерними є організованість, дисциплінованість, точність та схильність до виконання чітко визначених інструкцій. До професій, які відповідають цьому типу особистості, належать бухгалтер, економіст, фінансист, адміністратор, офісний працівник та інші спеціальності, що передбачають роботу з інформаційними потоками.

Тип діловий було виявлено у 10 % респондентів. Цей тип характеризується прагненням до організаційної діяльності, управління людьми, досягнення соціального впливу та лідерства. Представники ділового типу часто обирають професії керівного або управлінського характеру – менеджера, підприємця, політичного діяча, маркетолога або керівника організації.

Найменш поширеним серед старшокласників виявився реалістичний тип, який було зафіксовано у 4 % учнів. Реалістичний тип особистості характеризується орієнтацією на практичну діяльність, роботу з технікою, механізмами та матеріальними об'єктами. До професій цього типу належать

інженер, механік, електрик, будівельник, агроном тощо. Низький показник цього типу серед старшокласників може бути пов'язаний із тим, що сучасна молодь значною мірою орієнтується на гуманітарні, соціальні та інформаційні професії.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що структура типів особистості старшокласників є досить різноманітною, проте найбільш вираженими є соціальний та інтелектуальний типи, що відображає сучасні тенденції професійної орієнтації молоді.

Результати дослідження показали, що серед старшокласників переважають соціальний та інтелектуальний типи особистості. Це свідчить про орієнтацію молоді на професії, пов'язані з міжособистісною взаємодією, допомогою людям та інтелектуальною діяльністю. Разом з тим значна частина старшокласників демонструє творчі здібності та інтерес до мистецької діяльності, що підтверджується достатньо високою часткою артистичного типу особистості. Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що професійні орієнтації старшокласників формуються під впливом соціального середовища, освітнього процесу та особистісних інтересів.

Після проведення емпіричного дослідження та аналізу результатів за окремими психодіагностичними методиками було здійснено узагальнення отриманих даних з метою визначення загальних тенденцій розвитку професійного самовизначення старшокласників, а також встановлення взаємозв'язків між основними психологічними характеристиками, що визначають формування професійних намірів особистості.

Проведений аналіз результатів дослідження дозволив встановити, що професійне самовизначення старшокласників є складним багатofакторним процесом, який формується під впливом цілого комплексу психологічних, соціальних та освітніх чинників. Зокрема, було встановлено, що важливу роль у цьому процесі відіграють особистісна спрямованість, структура професійних інтересів, особливості мотиваційної сфери, а також рівень сформованості життєвих цінностей.

Аналіз результатів дослідження за методикою вивчення спрямованості особистості Б. Басса показав, що для більшості старшокласників характерною є соціальна спрямованість, яка проявляється у прагненні до взаємодії з іншими людьми, орієнтації на спільну діяльність та потребі у підтримці соціальних контактів. Отримані результати свідчать про те, що значна частина старшокласників орієнтована на професії соціального типу, які передбачають активну міжособистісну взаємодію. Разом з тим було встановлено, що значна частина учнів демонструє виражену спрямованість на діяльність, що проявляється у прагненні досягати конкретних результатів, виконувати поставлені завдання та реалізовувати власні професійні наміри. Така спрямованість є важливою передумовою формування професійної мотивації та успішної реалізації особистісного потенціалу у майбутній трудовій діяльності.

Результати дослідження за методикою Дж. Голланда дозволили більш детально проаналізувати структуру професійних інтересів старшокласників та визначити типи професійного середовища, які є для них найбільш привабливими. Було встановлено, що найбільш поширеними серед досліджуваної вибірки є соціальний та інтелектуальний типи особистості. Це свідчить про те, що старшокласники значною мірою орієнтуються на професії, пов'язані з навчанням, консультуванням, соціальною допомогою, науковою діяльністю та інформаційними технологіями. Отримані результати також показали, що певна частина учнів демонструє виражений інтерес до творчої діяльності, що проявляється у переважанні артистичного типу особистості. Це може свідчити про зростання значення креативних професій у сучасному суспільстві та про активне формування творчого потенціалу молоді.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що структура професійних інтересів старшокласників є досить різноманітною, однак найбільш поширеними залишаються професії соціального та інтелектуального спрямування. Разом з тим було встановлено, що процес професійного самовизначення старшокласників значною мірою залежить від рівня сформованості їхніх особистісних характеристик, системи цінностей та

мотиваційної сфери. Саме ці фактори визначають напрям професійного розвитку особистості та впливають на вибір майбутньої професії.

З метою більш глибокого аналізу взаємозв'язків між досліджуваними показниками проведено кореляційний аналіз отриманих результатів. Для визначення взаємозв'язків між основними показниками, отриманими у процесі емпіричного дослідження, було проведено кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона. Даний метод дозволив встановити статистично значущі взаємозв'язки між різними психологічними характеристиками, що впливають на формування професійного самовизначення старшокласників. Проведений аналіз показав наявність декількох статистично значущих кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками.

Зокрема, встановлено позитивний кореляційний зв'язок між спрямованістю на спілкування та соціальним типом особистості ($r = 0,63$). Це свідчить про те, що старшокласники, які демонструють високу потребу у міжособистісній взаємодії, значно частіше орієнтуються на професії соціального спрямування. Також виявлено позитивний кореляційний зв'язок між спрямованістю на справу та інтелектуальним типом особистості ($r = 0,58$). Отриманий результат свідчить про те, що учні, які орієнтовані на виконання діяльності та досягнення результату, частіше демонструють інтерес до професій, пов'язаних з аналітичною або дослідницькою діяльністю. Крім того, було встановлено позитивний кореляційний зв'язок між артистичним типом особистості та рівнем творчої спрямованості ($r = 0,54$). Це підтверджує той факт, що творчі інтереси учнів безпосередньо пов'язані з їхньою орієнтацією на професії мистецького та креативного характеру. Водночас було зафіксовано слабкий негативний кореляційний зв'язок між спрямованістю на себе та соціальним типом особистості ($r = -0,31$), що може свідчити про певну протилежність між орієнтацією на власні інтереси та спрямованістю на взаємодію з іншими людьми (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Матриця кореляційних зв'язків між основними показниками дослідження

Показники	Соціальний тип	Інтелектуальний тип	Артистичний тип
Спрямованість на спілкування	0,63	0,24	0,32
Спрямованість на справу	0,28	0,58	0,21
Спрямованість на себе	-0,31	0,19	0,17

Аналіз отриманих кореляційних зв'язків дозволяє зробити висновок про те, що між досліджуваними психологічними характеристиками існують тісні взаємозв'язки, які визначають особливості професійного самовизначення старшокласників. Разом з тим для більш глибокого аналізу впливу окремих психологічних характеристик на формування професійних інтересів було проведено регресійний аналіз.

Регресійний аналіз дозволив визначити, які саме психологічні характеристики найбільшою мірою впливають на формування професійного самовизначення старшокласників. У процесі аналізу було встановлено, що найбільш вагомими предикторами професійного самовизначення є спрямованість на спілкування, спрямованість на справу та інтелектуальний тип особистості. Зокрема, встановлено, що спрямованість на спілкування пояснює 34 % варіативності професійного вибору соціального типу професій. Спрямованість на справу пояснює 29 % варіативності інтелектуального типу професійних інтересів, що підтверджує важливу роль мотивації досягнення у формуванні професійної орієнтації учнів. Також встановлено, що артистичний тип особистості пояснює 21 % варіативності творчих професійних інтересів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Результати регресійного аналізу факторів професійного самовизначення

Предиктор	β	R^2	Значущість
Спрямованість на спілкування	0,52	0,34	$p < 0,01$
Спрямованість на справу	0,47	0,29	$p < 0,01$
Артистичний тип особистості	0,39	0,21	$p < 0,05$

Отримані результати регресійного аналізу свідчать про те, що професійне самовизначення старшокласників значною мірою визначається структурою їхньої мотиваційної сфери та особистісними характеристиками. Встановлено, що найбільший вплив на формування професійних інтересів має соціальна спрямованість особистості, що підтверджує важливу роль міжособистісної взаємодії у процесі професійного розвитку старшокласників.

Таким чином, проведений кореляційний та регресійний аналіз дозволив більш глибоко зрозуміти психологічні механізми формування професійного самовизначення старшокласників та визначити ключові фактори, які впливають на вибір майбутньої професії.

Висновки до другого розділу

У другому розділі роботи проведено емпіричне дослідження на базі закладів загальної середньої освіти міста Чернігова – Чернігівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 29 та Чернігівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 33. У дослідженні взяли участь 50 учнів старших класів віком від 16 до 17 років.

Для досягнення мети дослідження застосовано комплекс психодіагностичних методик. Зокрема, використано опитувальник професійної готовності Л. Кабардової, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, методику діагностики спрямованості особистості Б. Басса та методику «Визначення типу особистості» Дж. Голланда. Застосування зазначеного діагностичного інструментарію дозволило дослідити структуру професійних інтересів, систему життєвих цінностей, мотиваційну спрямованість та типологічні особливості особистості старшокласників.

У результаті дослідження встановлено, що професійні інтереси старшокласників мають досить чітко виражену структуру та відображають сучасні тенденції розвитку цифрового суспільства. Найбільш поширеним серед

досліджуваної вибірки виявився тип професійної спрямованості «людина – людина», який було зафіксовано у 36 % респондентів (18 учнів). Це свідчить про те, що значна частина старшокласників орієнтується на професії, пов'язані з міжособистісною взаємодією, соціальною комунікацією та допомогою іншим людям. До таких професій належать діяльність психолога, педагога, лікаря, юриста, менеджера, журналіста, соціального працівника та інших спеціальностей соціального спрямування. Переважання даного типу професійних інтересів пояснюється особливостями сучасного соціального середовища, у якому комунікація відіграє важливу роль, а також активним використанням молоддю цифрових комунікаційних платформ.

Другим за поширеністю типом професійної спрямованості виявився тип «людина – знакова система», який було зафіксовано у 22 % респондентів (11 учнів). Даний тип діяльності передбачає роботу з інформацією, цифровими системами, символами, цифрами та різними знаковими структурами. Отриманий результат свідчить про досить високий рівень зацікавленості старшокласників професіями інформаційно-аналітичного профілю, зокрема програмуванням, економікою, фінансовою аналітикою, системним адмініструванням та іншими спеціальностями, пов'язаними з обробкою інформації.

Професійна спрямованість типу «людина – художній образ» була виявлена у 18 % старшокласників (9 учнів). Такий результат свідчить про наявність у частини учнів виражених творчих здібностей та інтересу до креативних професій. До цього типу належать професії художника, дизайнера, режисера, фотографа, музиканта, стиліста, архітектора та інших представників творчих індустрій. Формування інтересу до творчих професій значною мірою пов'язане з розвитком цифрових медіа, соціальних платформ та можливістю самореалізації у сфері сучасних креативних індустрій.

Тип професійної спрямованості «людина – техніка» було зафіксовано у 14 % респондентів (7 учнів). Цей тип діяльності передбачає взаємодію з технічними системами, обладнанням, механізмами та різноманітними

технічними об'єктами. До таких професій належать інженер, механік, електрик, технік, оператор технічного обладнання та спеціаліст з робототехніки. Найменш поширеним серед досліджуваної вибірки виявився тип професійної діяльності «людина – природа», який було зафіксовано у 10 % учнів (5 респондентів). Даний тип діяльності передбачає роботу у сфері біології, екології, аграрних наук, ветеринарії та інших галузях, пов'язаних із природним середовищем.

Проведений аналіз системи ціннісних орієнтацій старшокласників показав, що для більшості респондентів характерна достатньо сформована структура життєвих пріоритетів. Найбільш значущою термінальною цінністю виявилось щасливе сімейне життя, яке посіло провідні позиції у 64 % старшокласників (32 учні). Цінність здоров'я була визначена як одна з найважливіших у 58 % респондентів (29 учнів), що свідчить про достатньо високий рівень усвідомлення значущості фізичного та психологічного благополуччя для реалізації життєвих планів. Цінність цікавої роботи посіла провідні позиції у 54 % старшокласників (27 учнів), що свідчить про прагнення молоді до професійної самореалізації та пошуку діяльності, яка приносить задоволення. Матеріально забезпечене життя було визначено як одну з ключових життєвих цінностей у 48 % респондентів (24 учні), а цінність впевненості у собі – у 46 % старшокласників (23 учні).

Дослідження спрямованості особистості показало, що найбільш поширеним типом спрямованості серед старшокласників є спрямованість на спілкування, яка зафіксована у 42 % респондентів (21 учень). Такий результат свідчить про орієнтацію значної частини молоді на міжособистісну взаємодію, співпрацю та підтримання соціальних контактів. Спрямованість на справу (діло) виявлено у 34 % учнів (17 осіб), що свідчить про прагнення частини старшокласників досягати конкретних результатів у діяльності та реалізовувати власний потенціал. Найменш поширеною виявилася спрямованість на себе, яку зафіксовано у 24 % респондентів (12 учнів).

Дослідження типологічних особливостей особистості старшокласників показало, що найбільш поширеним є соціальний тип особистості, який було

виявлено у 30 % респондентів (15 учнів). Інтелектуальний тип було зафіксовано у 24 % старшокласників (12 осіб), артистичний – у 18 % (9 учнів), конвенціональний – у 14 % (7 учнів), діловий – у 10 % (5 учнів), а реалістичний тип – лише у 4 % респондентів (2 учні).

Проведено кореляційний аналіз. Зокрема, виявлено позитивний кореляційний зв'язок між спрямованістю на спілкування та соціальним типом особистості ($r = 0,63$), що свідчить про тісний взаємозв'язок між потребою у міжособистісній взаємодії та орієнтацією на професії соціального спрямування. Також встановлено позитивний зв'язок між спрямованістю на справу та інтелектуальним типом особистості ($r = 0,58$), що підтверджує значущість діяльнісної мотивації у формуванні професійних інтересів дослідницького та аналітичного характеру. Крім того, зафіксовано позитивний зв'язок між артистичним типом особистості та творчою спрямованістю ($r = 0,54$).

Регресійний аналіз дозволив визначити найбільш вагомі психологічні фактори професійного самовизначення старшокласників. Встановлено, що спрямованість на спілкування пояснює 34 % варіативності вибору професій соціального типу, спрямованість на справу – 29 % варіативності інтелектуального типу професійних інтересів, а артистичний тип особистості пояснює 21 % варіативності творчих професійних орієнтацій.

Таким чином, результати проведеного емпіричного дослідження свідчать про те, що професійне самовизначення старшокласників формується під впливом комплексу психологічних чинників, серед яких важливу роль відіграють структура професійних інтересів, система життєвих цінностей, мотиваційна спрямованість особистості та її типологічні характеристики.

РОЗДІЛ III

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Зміст, структура та основні напрями психологічної програми підтримки професійного самовизначення старшокласників

Проблема професійного самовизначення старшокласників посідає важливе місце у сучасній психологічній та педагогічній науці, оскільки саме у старшому шкільному віці відбувається інтенсивне формування життєвих планів, ціннісних орієнтацій, професійних інтересів та уявлень про власне майбутнє. У цей період особистість перебуває на етапі активного пошуку власної ідентичності, що пов'язано з необхідністю прийняття відповідальних рішень щодо подальшої освітньої траєкторії та майбутньої професійної діяльності. Професійний вибір старшокласника часто здійснюється в умовах інформаційної невизначеності, впливу соціального оточення, сімейних очікувань, соціальних стереотипів та внутрішніх сумнівів, що може ускладнювати процес формування адекватних професійних намірів. Саме тому виникає потреба у створенні цілеспрямованих психологічних програм підтримки, які спрямовані на розвиток здатності учнів усвідомлено обирати професійний шлях та формувати реалістичні уявлення про власні можливості і перспективи.

У межах дослідження розроблено спеціальну психологічну програму підтримки професійного самовизначення старшокласників, зміст якої спрямовано на формування психологічних передумов усвідомленого професійного вибору, розвиток рефлексивних умінь, розширення уявлень про світ професій, а також активізацію особистісних ресурсів, необхідних для прийняття відповідальних життєвих рішень. Основна ідея програми полягає у створенні умов для комплексного розвитку особистості старшокласника, що забезпечує гармонійне поєднання інтересів, здібностей, цінностей та соціальних можливостей у процесі професійного самовизначення.

Зміст програми побудовано з урахуванням сучасних психологічних підходів до дослідження професійного становлення особистості. У її основу

покладено ідеї гуманістичної психології, теорії професійного розвитку особистості, концепції самодетермінації, а також сучасні дослідження у сфері психології кар'єри. Враховано положення про те, що професійне самовизначення є не одноразовим актом вибору професії, а тривалим процесом формування професійної ідентичності, який включає усвідомлення власних можливостей, формування професійних інтересів, постановку життєвих цілей та розвиток готовності до їх реалізації.

Розроблена програма передбачає системну організацію психологічної роботи зі старшокласниками, що включає декілька взаємопов'язаних компонентів – когнітивний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивний та діяльнісний. Когнітивний компонент спрямований на розширення знань учнів про світ професій, сучасні тенденції на ринку праці, особливості різних видів професійної діяльності та вимоги до особистості фахівця. Мотиваційно-ціннісний компонент орієнтований на формування позитивної мотивації до професійного самовизначення, усвідомлення значущості майбутньої професійної діяльності та розвиток внутрішньої готовності до прийняття професійних рішень. Рефлексивний компонент передбачає розвиток здатності до самоаналізу, усвідомлення власних інтересів, здібностей, цінностей та життєвих орієнтацій. Діяльнісний компонент спрямований на формування практичних навичок планування професійного майбутнього, постановки життєвих цілей та розробки індивідуальної освітньо-професійної траєкторії.

Зміст програми структуровано таким чином, щоб забезпечити поступове формування психологічної готовності старшокласників до професійного самовизначення. Реалізація програми передбачає використання інтерактивних форм роботи, що сприяють активному залученню учнів до процесу самопізнання та професійного планування. Зокрема, застосовано групові дискусії, тренінгові вправи, психологічні ігри, методи самоаналізу, профорієнтаційні завдання, а також елементи психологічного консультування.

Важливим аспектом програми є створення безпечного психологічного середовища, у якому старшокласники отримують можливість відкрито

обговорювати власні професійні сумніви, труднощі та очікування. Такий підхід сприяє формуванню довірливої атмосфери, що забезпечує ефективність психологічної підтримки та сприяє більш глибокому усвідомленню учнями власних життєвих орієнтирів. Структурно психологічна програма складається з декількох взаємопов'язаних етапів, кожен з яких має власну мету, завдання та змістове наповнення (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Загальна структура психологічної програми підтримки професійного самовизначення старшокласників

Етап програми	Основна мета	Основні завдання
Діагностичний	Виявлення особливостей професійних інтересів та схильностей учнів	Дослідження ціннісних орієнтацій, професійної спрямованості, індивідуальних здібностей
Інформаційно-пізнавальний	Розширення знань про світ професій	Ознайомлення з професійними сферами, вимогами до фахівців
Рефлексивно-аналітичний	Формування здатності до самоаналізу	Усвідомлення власних інтересів, здібностей та професійних очікувань
Проектувальний	Формування навичок професійного планування	Розробка індивідуальної освітньо-професійної траєкторії

Діагностичний етап програми передбачає виявлення індивідуально-психологічних характеристик старшокласників, що мають значення для процесу професійного самовизначення. На цьому етапі проведено психологічне обстеження, спрямоване на визначення професійних інтересів, ціннісних орієнтацій, особистісної спрямованості та типологічних особливостей учнів. Отримані результати дозволяють сформулювати загальне уявлення про рівень готовності старшокласників до професійного вибору та визначити основні напрями подальшої психологічної роботи.

Інформаційно-пізнавальний етап спрямований на формування у старшокласників системного уявлення про сучасний світ професій. У межах цього етапу особлива увага приділяється аналізу різних професійних сфер, вивченню вимог до спеціалістів, а також обговоренню перспектив розвитку різних галузей діяльності. Такий підхід сприяє розширенню професійного

кругозору учнів та формуванню більш реалістичних уявлень про можливості професійного розвитку.

Рефлексивно-аналітичний етап програми спрямований на поглиблення процесу самопізнання старшокласників. У межах цього етапу особлива увага приділяється розвитку здатності до аналізу власних інтересів, здібностей та життєвих цілей. Старшокласники отримують можливість усвідомити індивідуальні особливості своєї особистості та співвіднести їх з вимогами різних професійних сфер.

Важливим елементом програми є проєктувальний етап, у межах якого здійснюється формування навичок планування професійного майбутнього. Учні навчаються визначати власні життєві цілі, оцінювати можливі шляхи їх досягнення та формувати індивідуальні освітньо-професійні плани. Така діяльність сприяє розвитку відповідальності за власне майбутнє та формуванню активної життєвої позиції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Основні напрями психологічної програми підтримки професійного самовизначення

Напрямок роботи	Зміст діяльності
Інформаційний	Ознайомлення зі світом професій, аналіз сучасного ринку праці
Психодіагностичний	Виявлення професійних інтересів, здібностей та особистісних характеристик
Розвивальний	Формування рефлексивних умінь, розвиток самопізнання
Консультативний	Надання психологічної підтримки у процесі професійного вибору

Реалізація зазначених напрямів забезпечує комплексний підхід до вирішення проблеми професійного самовизначення старшокласників. Важливою особливістю програми є її орієнтація не лише на формування знань про професії, але й на розвиток внутрішніх психологічних ресурсів особистості, що дозволяють приймати обґрунтовані рішення щодо майбутньої професійної діяльності. У результаті впровадження програми створюються умови для формування у старшокласників цілісного уявлення про власне професійне

майбутнє, розвитку здатності до усвідомленого вибору життєвого шляху та формування відповідального ставлення до власного професійного розвитку.

Важливою складовою розробленої психологічної програми підтримки професійного самовизначення старшокласників є її змістова організація, яка передбачає поєднання різних форм психологічного впливу, спрямованих на формування усвідомленого ставлення учнів до власного професійного майбутнього. У структурі програми особливе місце відведено розвитку особистісної рефлексії, розширенню знань про професійну діяльність, формуванню адекватної самооцінки власних можливостей та розвитку здатності до самостійного прийняття життєвих рішень. Такий підхід зумовлений тим, що професійне самовизначення у старшому шкільному віці виступає не лише як вибір певної спеціальності або напряму навчання, але й як складний психологічний процес формування професійної ідентичності, що включає усвідомлення особистісних цінностей, життєвих смислів та соціальних перспектив.

Зміст програми сформовано відповідно до психологічних закономірностей розвитку особистості у юнацькому віці, для якого характерним є активний процес формування світогляду, становлення життєвих цілей та переосмислення власного місця у соціальному середовищі. Саме у цей період старшокласники починають замислюватися над майбутньою професією, оцінювати власні здібності та порівнювати їх із вимогами різних сфер діяльності. Проте нерідко процес професійного вибору супроводжується внутрішніми суперечностями, невпевненістю та впливом зовнішніх чинників, що може призводити до випадковості або формальності прийнятого рішення. У зв'язку з цим розроблена психологічна програма спрямована на створення умов для усвідомленого формування професійних намірів старшокласників, розвитку їх здатності до самопізнання та формування внутрішньої мотивації до професійної діяльності.

Особливу увагу у програмі приділено розвитку самосвідомості старшокласників. Самопізнання виступає одним із ключових психологічних

механізмів професійного самовизначення, оскільки саме через усвідомлення власних інтересів, здібностей, цінностей та життєвих орієнтирів формується здатність особистості робити обґрунтований вибір майбутнього професійного шляху. У межах програми передбачено використання спеціальних психологічних вправ, спрямованих на аналіз особистісних характеристик, виявлення індивідуальних сильних сторін, усвідомлення власних життєвих пріоритетів та формування реалістичних уявлень про можливості професійної самореалізації.

Важливим елементом змісту програми є формування у старшокласників адекватної самооцінки. Адекватне уявлення про власні можливості дозволяє учням більш об'єктивно оцінювати власні перспективи у різних професійних сферах та приймати рішення, що відповідають їхнім реальним здібностям і схильностям. У процесі реалізації програми передбачено виконання вправ, спрямованих на розвиток позитивного ставлення до себе, формування впевненості у власних можливостях та подолання внутрішніх психологічних бар'єрів, які можуть перешкоджати процесу професійного самовизначення.

Суттєве значення у програмі надано формуванню мотиваційної сфери старшокласників. Мотивація виступає одним із провідних чинників, що визначає спрямованість особистості на певний вид діяльності. У межах програми здійснено роботу, спрямовану на усвідомлення учнями власних життєвих цілей, формування позитивного ставлення до праці та розвитку відповідального ставлення до майбутнього професійного вибору. Розвиток внутрішньої мотивації до професійної діяльності сприяє підвищенню рівня усвідомленості професійних намірів та формуванню готовності до активної реалізації життєвих планів.

Окремим напрямом програми виступає формування навичок професійного планування. Старшокласники отримують можливість навчитися визначати власні життєві цілі, аналізувати можливі шляхи їх досягнення та формувати індивідуальну освітню траєкторію. У процесі виконання відповідних вправ учні вчаться оцінювати власні ресурси, прогнозувати можливі труднощі

та розробляти стратегії їх подолання. Така діяльність сприяє формуванню відповідального ставлення до власного майбутнього та розвитку здатності до самостійного прийняття життєвих рішень.

У межах програми також передбачено ознайомлення старшокласників із сучасним ринком праці та основними тенденціями розвитку професійної сфери. Інформаційний компонент програми спрямований на формування у учнів системного уявлення про різні професійні галузі, вимоги до фахівців, можливості професійного зростання та перспективи розвитку різних видів діяльності. Таке ознайомлення дозволяє старшокласникам краще орієнтуватися у різноманітті професій та співвідносити власні інтереси з реальними можливостями професійної самореалізації.

Зміст програми реалізується у формі тренінгових занять, які поєднують інформаційні, розвивальні та консультативні елементи психологічної роботи. Кожне заняття має чітко визначену мету, спрямовану на розвиток певних аспектів професійного самовизначення старшокласників. Використання інтерактивних методів роботи дозволяє створити сприятливі умови для активної участі учнів у процесі самопізнання та професійного планування (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Структура занять психологічної програми підтримки професійного самовизначення старшокласників

Етап заняття	Зміст діяльності	Мета
Вступна частина	Психологічне налаштування учасників, обговорення теми заняття	Створення сприятливої атмосфери
Основна частина	Виконання тренінгових вправ, групових дискусій, аналіз професійних ситуацій	Формування знань та розвиток навичок самопізнання
Рефлексивна частина	Обговорення отриманого досвіду, аналіз особистих висновків	Усвідомлення особистісних змін

Крім того, зміст програми передбачає використання різноманітних психологічних методів, що сприяють підвищенню ефективності профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Зокрема, застосовано методи групової роботи, психологічні тренінги, рольові ігри, вправи на розвиток

рефлексії, профорієнтаційні дискусії, аналіз життєвих ситуацій та елементи психологічного консультування (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Методи психологічної роботи у програмі підтримки професійного самовизначення

Метод роботи	Характеристика	Психологічний ефект
Тренінгові вправи	Виконання спеціальних завдань у групі	Розвиток самопізнання
Групові дискусії	Обговорення професійних питань	Формування усвідомлених професійних намірів
Рольові ігри	Моделювання професійних ситуацій	Розвиток практичного мислення
Рефлексивні вправи	Аналіз власних інтересів та здібностей	Усвідомлення особистісних ресурсів

Таким чином, розроблена психологічна програма підтримки професійного самовизначення старшокласників має комплексний характер і спрямована на розвиток різних аспектів особистісного становлення учнів. Її реалізація забезпечує формування у старшокласників цілісного уявлення про власне професійне майбутнє, розвиток здатності до усвідомленого вибору життєвого шляху та підвищення рівня психологічної готовності до професійного самовизначення.

3.2. Оцінка ефективності впровадження програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі

Для перевірки ефективності розробленої програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі було проведено формувальний етап дослідження. На цьому етапі вся досліджувана вибірка була поділена на дві рівні групи – контрольну та експериментальну, по 25 осіб у кожній. Такий підхід дозволив об'єктивно оцінити вплив запропонованої психологічної програми на процес професійного

самовизначення старшокласників. Контрольна група брала участь у дослідженні лише на етапах діагностики, тоді як експериментальна група протягом визначеного періоду була залучена до спеціально розробленої програми розвитку професійного самовизначення, яка реалізовувалася у цифровому освітньому середовищі.

Програма включала інтерактивні профорієнтаційні заняття, цифрові платформи професійного тестування, онлайн-зустрічі з представниками різних професій, виконання рефлексивних завдань, а також роботу з цифровими ресурсами, що містили інформацію про сучасні професії, ринок праці та можливості професійної самореалізації.

Після завершення формувального етапу дослідження було проведено повторну діагностику за тими ж методиками, що використовувалися на констатувальному етапі. Порівняння результатів до та після впровадження програми дозволило оцінити її ефективність. Порівняльний аналіз результатів за опитувальником професійної готовності Л. Кабардової показав наявність позитивних змін у структурі професійних інтересів старшокласників експериментальної групи після участі у програмі.

На початковому етапі дослідження результати обох груп були практично однаковими. У контрольній групі найбільш поширеним типом професійної спрямованості був тип «людина – людина», який було зафіксовано у 36 % учнів. В експериментальній групі цей показник також становив 36 %. Після завершення формувального етапу у контрольній групі істотних змін у структурі професійних інтересів не було зафіксовано. Частка учнів, орієнтованих на професії типу «людина – людина», зросла лише незначно – до 38 %. Водночас у експериментальній групі спостерігалася значно вираженіша позитивна динаміка. Частка учнів, орієнтованих на професії типу «людина – людина», зросла з 36 % до 48 %, що свідчить про підвищення інтересу старшокласників до професій соціального спрямування. Також було зафіксовано зростання інтересу до професій типу «людина – знакова система», що збільшився з 20 % до 28 %. Цей результат може бути пояснений активним використанням

цифрових ресурсів під час реалізації програми, що стимулювало інтерес учнів до інформаційних технологій, програмування та аналітичної діяльності.

Одночасно з цим спостерігалось зменшення частки учнів із невизначеними професійними інтересами та низьким рівнем професійної спрямованості (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка професійних інтересів старшокласників (за опитувальником Л. Кабардової)

Тип діяльності	Контрольна група до (%)	Контрольна група після (%)	Експериментальна група до (%)	Експериментальна група після (%)
Людина – людина	36	38	36	48
Людина – знакова система	22	22	20	28
Людина – художній образ	18	18	20	16
Людина – техніка	14	14	16	6
Людина – природа	10	8	8	2

Порівняльний аналіз результатів дослідження за методикою М. Рокича дозволив встановити позитивні зміни у системі життєвих цінностей старшокласників експериментальної групи. До впровадження програми більшість старшокласників на перші позиції у системі життєвих пріоритетів ставили щасливе сімейне життя, здоров'я та матеріальне благополуччя. Після реалізації програми у експериментальній групі було зафіксовано підвищення значущості таких цінностей, як цікава робота, професійний розвиток та самореалізація.

Зокрема, частка учнів, які поставили цінність «цікава робота» на перші позиції, зросла з 54 % до 68 %. Також зріс показник значущості цінності «розвиток», який підвищився з 38 % до 56 %.

Такі зміни свідчать про підвищення усвідомленості старшокласників щодо важливості професійного розвитку та самореалізації (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Динаміка основних термінальних цінностей старшокласників

Цінність	Контрольна група до (%)	Контрольна група після (%)	Експериментальна група до (%)	Експериментальна група після (%)
Щасливе сімейне життя	64	64	64	62
Здоров'я	58	58	58	60
Цікава робота	54	56	54	68
Матеріально забезпечене життя	48	50	48	52
Впевненість у собі	46	46	46	58

Порівняння результатів дослідження за методикою Б. Басса показало позитивну динаміку у структурі мотиваційної спрямованості старшокласників експериментальної групи. До впровадження програми у експериментальній групі переважала спрямованість на спілкування (42 %), тоді як спрямованість на справу становила 34 %. Після завершення програми було зафіксовано суттєве зростання спрямованості на діяльність, яка збільшилася з 34 % до 52 %. Це свідчить про підвищення рівня цілеспрямованості, мотивації досягнення та професійної активності старшокласників. Водночас показник спрямованості на себе зменшився з 24 % до 14 %, що може свідчити про розвиток більш зрілої мотиваційної структури особистості (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка типів спрямованості особистості (за методикою Б. Басса)

Тип спрямованості	Контрольна група до (%)	Контрольна група після (%)	Експериментальна група до (%)	Експериментальна група після (%)
Спрямованість на спілкування	42	44	42	34
Спрямованість на справу	34	36	34	52
Спрямованість на себе	24	20	24	14

Після впровадження програми було зафіксовано зміни у структурі типів особистості старшокласників. У експериментальній групі збільшилася частка інтелектуального типу – з 24 % до 34 %, що свідчить про зростання інтересу учнів до наукової та аналітичної діяльності. Також спостерігалось зростання ділового типу – з 10 % до 18 %, що може свідчити про розвиток лідерських та організаційних якостей старшокласників (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка типів особистості старшокласників (за методикою Дж. Голланда)

Тип особистості	Контрольна група до (%)	Контрольна група після (%)	Експериментальна група до (%)	Експериментальна група після (%)
Соціальний	30	30	30	32
Інтелектуальний	24	24	24	34
Артистичний	18	18	18	16
Конвенціональний	14	14	14	10
Діловий	10	10	10	18
Реалістичний	4	4	4	2

Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп показав, що після впровадження програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі в експериментальній групі було зафіксовано суттєві позитивні зміни у структурі професійних інтересів, системі життєвих цінностей та мотиваційній спрямованості особистості. Зокрема, встановлено підвищення інтересу до соціальних та інтелектуальних професій, зростання значущості професійної самореалізації у системі життєвих цінностей, а також посилення діяльнісної спрямованості особистості. Отримані результати свідчать про ефективність розробленої психологічної програми та підтверджують доцільність її використання у практиці професійної орієнтації старшокласників.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дослідження здійснено практичне обґрунтування та реалізацію програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі, спрямованої на формування усвідомлених професійних орієнтацій, підвищення рівня професійної мотивації та розвиток психологічних чинників, що забезпечують ефективний процес вибору майбутньої професії. Розроблено програму психолого-педагогічної підтримки старшокласників, яка враховує особливості сучасного цифрового освітнього простору, специфіку соціалізації молоді та актуальні вимоги ринку праці, яка передбачала поєднання інформаційних, тренінгових, рефлексивних та практико-орієнтованих форм роботи. У процесі реалізації програми використано інтерактивні онлайн-платформи професійної діагностики, цифрові освітні модулі, мультимедійні презентації, відеоматеріали про сучасні професії, а також електронні профорієнтаційні тести. Застосування цифрових інструментів дозволило підвищити зацікавленість учнів у процесі професійного самопізнання та зробило профорієнтаційну роботу більш доступною і наочною.

У процесі реалізації програми організовано серію тематичних занять, спрямованих на формування у старшокласників цілісного уявлення про сучасний світ професій, розвиток здатності до самопізнання та усвідомлення власних інтересів, здібностей і життєвих цінностей. Значна увага приділялася розвитку рефлексивних навичок, що дозволяють учням аналізувати власні професійні наміри та співвідносити їх із реальними можливостями та перспективами майбутнього професійного розвитку.

У ході формувального етапу дослідження показано позитивні зміни у структурі професійних інтересів старшокласників. Зокрема, за результатами повторної діагностики встановлено зростання частки учнів, орієнтованих на професії типу «людина – людина», з 36 % до 48 % у експериментальній групі, тоді як у контрольній групі даний показник змінився незначно – з 36 % до 38 %. Такі результати свідчать про підвищення інтересу старшокласників до професій соціального спрямування, пов'язаних із міжособистісною взаємодією та допомогою людям. Поряд із цим зафіксовано збільшення кількості учнів,

орієнтованих на професії типу «людина – знакова система». У експериментальній групі цей показник зріс з 20 % до 28 %, що може бути пояснено активним використанням цифрових технологій у процесі реалізації програми. Робота з електронними ресурсами, профорієнтаційними платформами та інформаційними системами сприяла підвищенню інтересу старшокласників до сфер діяльності, пов'язаних із програмуванням, аналітикою, фінансами та інформаційними технологіями.

Важливі зміни зафіксовано і у структурі ціннісних орієнтацій старшокласників. Після участі у програмі зросла значущість таких життєвих цінностей, як цікава робота, професійний розвиток та впевненість у собі. Зокрема, цінність «цікава робота» посіла провідні позиції у 68 % учнів експериментальної групи, тоді як на початковому етапі цей показник становив 54 %. Одночасно підвищилася значущість цінності «розвиток», яка зросла з 38 % до 56 %.

Позитивні зміни також продемонстровано у структурі мотиваційної спрямованості особистості старшокласників. Зокрема, після реалізації програми у експериментальній групі спостерігалось зростання спрямованості на діяльність – з 34 % до 52 %. Це свідчить про підвищення рівня цілеспрямованості, активності та мотивації досягнення у старшокласників. Водночас показник спрямованості на себе зменшився з 24 % до 14 %, що може свідчити про розвиток більш зрілої соціальної позиції та орієнтації на спільну діяльність і професійну реалізацію. Зміни виявлено і у структурі типів особистості за методикою Дж. Голланда. Зокрема, у експериментальній групі збільшилася частка інтелектуального типу особистості – з 24 % до 34 %, що відображає підвищення інтересу старшокласників до науково-дослідницької та аналітичної діяльності. Також зріс показник ділового типу – з 10 % до 18 %, що може свідчити про розвиток лідерських якостей та прагнення до організаційної діяльності.

Отримані результати демонструють, що участь у програмі сприяла більш усвідомленому формуванню професійних намірів старшокласників,

розширенню їхніх уявлень про сучасний світ професій та підвищенню рівня готовності до професійного самовизначення.

Отже, проведене дослідження показало, що реалізація програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі є ефективним засобом формування професійних орієнтацій молоді.

ВИСНОВОК

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та проведеного емпіричного дослідження професійного самовизначення старшокласників у сучасному цифровому освітньому середовищі зроблено узагальнені наукові висновки, які дозволяють розкрити психологічну сутність досліджуваного феномену, визначити основні чинники його формування та обґрунтувати ефективність запропонованої програми розвитку професійного самовизначення учнів старшої школи.

У процесі теоретичного аналізу наукових підходів встановлено, що професійне самовизначення виступає складним багатовимірним психологічним процесом, який формується у ході соціалізації особистості та відображає здатність людини усвідомлювати власні здібності, інтереси, життєві цінності та професійні перспективи. Показано, що професійне самовизначення не обмежується лише моментом вибору майбутньої професії, а являє собою тривалий процес формування професійної ідентичності, який охоплює систему життєвих орієнтацій, особистісних прагнень та мотиваційних установок.

З'ясовано, що у структурі професійного самовизначення особистості виокремлюються кілька взаємопов'язаних компонентів – когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Когнітивний компонент пов'язаний із формуванням уявлень про світ професій, вимоги різних видів діяльності та можливості їх реалізації. Мотиваційний компонент відображає систему внутрішніх спонукань, які визначають спрямованість особистості на досягнення професійних цілей. Емоційно-ціннісний компонент характеризує ставлення людини до майбутньої професійної діяльності, її значущість для

самореалізації та особистісного розвитку. Поведінковий компонент проявляється у практичних діях особистості, спрямованих на підготовку до професійного вибору та реалізацію професійних намірів.

Теоретичний аналіз також дозволив встановити, що юнацький вік є одним із найбільш важливих періодів формування професійних орієнтацій. Саме у старшому шкільному віці відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, формування системи життєвих цінностей, становлення особистісної ідентичності та визначення життєвих перспектив. У цей період старшокласники активно аналізують власні здібності, інтереси та можливості, що створює психологічні передумови для усвідомленого вибору майбутньої професійної діяльності.

У результаті аналізу сучасних психологічних досліджень встановлено, що формування професійного самовизначення молоді відбувається під впливом комплексу індивідуально-психологічних та соціальних чинників. До таких чинників належать рівень розвитку самосвідомості, самооцінка, мотиваційна сфера особистості, система життєвих цінностей, професійні інтереси, соціальне середовище, освітній простір, а також вплив сучасних інформаційних технологій.

Особливу увагу у теоретичній частині дослідження приділено аналізу впливу цифрового середовища на процес професійного самовизначення молоді. Встановлено, що цифровізація сучасного суспільства суттєво змінює умови соціалізації підростаючого покоління, розширює можливості доступу до інформації про різні професії, а також створює нові форми професійної орієнтації. Інтернет-ресурси, освітні платформи, соціальні мережі та цифрові профорієнтаційні інструменти значно розширюють можливості самопізнання та професійного розвитку молоді. Водночас зазначено, що цифрове середовище може виступати не лише ресурсом, але й чинником ускладнення процесу професійного вибору. Велика кількість інформації, різноманіття професійних можливостей та швидкі зміни на ринку праці можуть викликати у старшокласників відчуття невизначеності щодо майбутнього професійного

шляху. Саме тому важливого значення набуває психологічна підтримка старшокласників у процесі формування їхніх професійних орієнтацій.

Емпіричне дослідження дозволило виявити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників та проаналізувати структуру їхніх професійних інтересів, систему життєвих цінностей, мотиваційну спрямованість та типологічні характеристики особистості. Отримані результати свідчать про те, що для більшості старшокласників характерна орієнтація на професії соціального спрямування, що пов'язані з міжособистісною взаємодією, комунікацією та допомогою іншим людям. Виявлено також зацікавленість частини учнів професіями інформаційно-аналітичного та творчого характеру, що відображає сучасні тенденції розвитку цифрового суспільства.

Дослідження системи життєвих цінностей старшокласників показало, що важливе місце у їхній структурі займають цінності сімейного благополуччя, здоров'я, професійної самореалізації та особистісного розвитку. Це свідчить про достатньо сформовану систему життєвих пріоритетів, яка виступає психологічною основою професійного вибору.

Аналіз мотиваційної спрямованості особистості старшокласників показав, що значна частина учнів орієнтована на міжособистісне спілкування та співпрацю, що відповідає переважанню соціального типу професійної спрямованості. Водночас частина старшокласників демонструє виражену орієнтацію на діяльність та досягнення результатів, що свідчить про наявність потенціалу до професійної самореалізації у різних сферах діяльності.

Кореляційний аналіз дозволив встановити наявність взаємозв'язків між різними психологічними характеристиками, що беруть участь у формуванні професійного самовизначення. Виявлено взаємозв'язок між спрямованістю на спілкування та соціальним типом особистості, між орієнтацією на діяльність та інтелектуальним типом професійної спрямованості, а також між творчою спрямованістю та артистичним типом особистості. Отримані результати підтверджують комплексний характер процесу професійного самовизначення та взаємодію різних психологічних чинників у його формуванні.

У практичній частині дослідження здійснено розробку та реалізацію програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі. Програма була спрямована на формування старшокласників усвідомленого ставлення до вибору майбутньої професії, розвиток здатності до самопізнання, аналізу власних інтересів та можливостей, а також на розширення уявлень про сучасний світ професій.

Застосування різноманітних форм роботи – інформаційних занять, тренінгових вправ, рефлексивних завдань, інтерактивних методів навчання та цифрових профорієнтаційних ресурсів – дозволило створити сприятливі умови для розвитку професійних інтересів старшокласників та підвищення рівня їхньої готовності до професійного вибору.

Аналіз результатів формувального етапу дослідження показав позитивну динаміку у структурі професійних інтересів, системі життєвих цінностей та мотиваційній спрямованості старшокласників, які брали участь у програмі. Учасники дослідження продемонстрували більш усвідомлене ставлення до майбутньої професійної діяльності, зростання інтересу до професійного розвитку, підвищення рівня рефлексії щодо власних здібностей та можливостей. Встановлено, що використання цифрових технологій у процесі профорієнтаційної роботи сприяє підвищенню зацікавленості старшокласників у процесі професійного самопізнання та створює додаткові можливості для розвитку їхніх професійних орієнтацій. Цифрові інструменти дозволяють зробити процес профорієнтації більш інтерактивним, доступним та адаптованим до потреб сучасної молоді.

Отримані результати дослідження свідчать про ефективність розробленої програми розвитку професійного самовизначення старшокласників у цифровому освітньому середовищі. Її реалізація сприяє формуванню усвідомленого ставлення до вибору майбутньої професії, розвитку особистісних ресурсів молоді та підвищенню рівня готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Перспективами подальших розвідок є поглиблене вивчення психологічних механізмів формування професійної ідентичності молоді та розробка інноваційних цифрових програм підтримки професійного самовизначення старшокласників у сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балинець К.С. Особливості самооцінки у підлітковому віці. *Редакційна колегія*. 2020. № 6. С. 5-11.
2. Балл Г.О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність в контексті гуманізації освіти. *Культурологічні та психологопедагогічні проблеми гуманізації освіти. Науково-методичний збірник*. Вип. 2. Київ-Рівне. 2003. С. 39-60.
3. Бедлінський О.І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2. С. 49-54.
4. Безушко О. Гендерні особливості становлення самооцінки старших підлітків. *Магістр*. 2020. № 34. С. 214-216.
5. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2012. 250 с.
6. Боришевський М. Й., Киричук О. І. Самосвідомість як детермінанта саморозвитку особистості. *Тези доповідей та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ментальність. Духовність» (Луцьк, 18-23 червня 1994 р.)*. Київ-Луцьк, 1994. 1 частина, 3 розділ. С. 406-408.
7. Булах І. С. Витоки особистісного зростання людини. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : збірник наукових праць*. 2017. Вип. 6 (51). С. 53-64.
8. Васильєва О. О. Самооцінка особистості: психологічний контекст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2013 . (112), С. 11-16.
9. Васютинський В. О. Індивідуальна суб'єктність у символічнодискурсивному просторі взаємодії. *Актуальні проблеми психології*. Т.

2. *Психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепельової*. Київ. Міленіум, 2005. Вип. 3. С. 73-79.

10. Герасіна С. В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2010. Випуск 10. С. 142.

11. Горбатих В. В. Індивідуальні особливості самоствавлення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. 245 с.

12. Грицишин І. В. «Психологічні аспекти формування самооцінки підлітка: відчуття компетентності, самодостатності та контролю». *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 882. С. 45-50.

Гуцан Л. Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання. *Збірник наукових праць*. Вип. 15. Кн. 1. С. 350-356.

13. Двек К. Самовизначення та самореалізація: В підтримку психологічної теорії самооцінки. Київ: КМ Академія. 2000. 240 с.

14. Деркач Т. Вивчення особливостей самооцінки підлітків із захворюваннями опорно-рухового апарату. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологія"*, 2018. 1(1), С. 55-59.

15. Дмитрієва С.М., Гуменюк Т.С. Розвиток самооцінки та рівня домагань старшокласників як умова підвищення їх конкурентоздатності. *Матеріали наук.-практ. Конфер. «Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи»*. Житомир. 2015. С. 35–37

17. Дядюкіна Є.В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1 (13). С. 37-45.

Слова Т. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2(3). 76 с.

18. Жук А. В. Вплив соціально-психологічного клімату школи на формування самооцінки учнів. *Науковий вісник Інституту проблем виховання НАПН України*, 2017. (43), С. 17-23.

19. Захарова І.А.. Самооцінка підлітка та її зв'язок з мотивацією до навчання. *Наукові записки кафедри психології*, 2016. 1(38), С. 93-98.

20. Ковальова Л. М. Формування самооцінки особистості у процесі підліткового розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія», 2015. 3(26), С. 97-101.

21. Коломієць Л. В., & Рождественська Ю. В. Особливості формування самооцінки студентів в процесі навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія *Психологія*, 2019. (64), С. 24-30.

22. Криворучко Т.І. Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці. *Медсестринство*. 2015. № 4. С. 19–22.

23. Кудрявцева Л. В. «Поняття самооцінки та її особливості в підлітковому віці». *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. Серія: *Педагогіка, психологія. Соціальна робота*. 2017. Т. 31. С. 15-19.

24. Лаврентьева О. М. Самооцінка в структурі самопізнання особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. *Психологічні науки*, 2015. (1), С. 107-112.

25. Лазуркевич Ю. І., Бех І. В., Деркач Т. В. та ін. «Формування самооцінки підлітка: вплив соціального середовища, ставлення батьків та оточення». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: *Педагогіка*. 2018. Т. 1 (2). С. 125-130.

26. Лапшова Н.С. Соціально-психологічні кореляти соціометричного статусу студентів у групі: на здобуття наукового ступеня кандидата

психологічних наук: 19.00.05/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. 2021. С. 241.

27. Литвинова Т. Л. Самооцінка особистості у підлітковому віці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 2017. 1(1), С. 128-133.

28. Литвинова Т. Л., & Дмитрів І. І. Підліткова самооцінка як чинник соціалізації особистості. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 15, С. 169-178.

29. Мазур Ю. В., Палій С. А. Сутність і роль вищої освіти у розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10050> (дата звернення: 22.09.2025).

30. Макарова О.С. Особливості формування самооцінки особистості в підлітковому віці. *Соціальна психологія*, 2018. 3(73), С. 62-70.

31. Максимова Н. Г. Формування самооцінки студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2016. (28), С. 79-84.

32. Малиновська Н.І. Формування самооцінки особистості підліткового віку: психологічний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2020. 10(108), С. 217-227.

33. Малихіна О. А. Психологічні умови формування самоповаги у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2021. 292 с.

34. Малихіна Т. П., Сердюк Н. І. Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками. Бердянськ : БДПУ, 2015. 131 с.

35. Мартиненко О. Загальні особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників. *Габітус. Психологія особистості*. 2020. Вип. 16. С. 151-155.

36. Манько Т. А. Теоретико-методологічні засади формування самоповаги учнів шкіл-інтернатів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та*

учнівської молоді. *Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський*, 2009. С. 390-398.

37. Мельник В. М., & Попова О. В. Самооцінка підлітків з різним стилем виховання. *Педагогічний альманах*, 2015. 27, С. 86-89.

38. Михайлишин У. Б. Вплив самооцінки на конфліктну поведінку підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. №3 С. 86-92.

39. Михайлишин У. Б. Самооцінка у формуванні статусі підлітків у групі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2023. Випуск 3. С. 121-125.

40. Новікова В. П. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. *Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: Збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Жана Піаже*. Кропивницький. 2021. С. 137-139.

41. Олійник І. О. Психологічні особливості самооцінки підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 2019. 57, С. 117-123.

42. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. Київ. Логос. 2015. 383 с.

43. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ. Ніка-Центр, 2006. 280 с.

44. Піддячий М. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання. Київ : Педагогічна думка, 2008. 288 с.

45. Полєваєва Н. В. «Методи та інструменти дослідження самооцінки підлітка». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2019. Вип. 3 (1). С. 71-76.

46. Професійна орієнтація : підручник для студентів / за ред. О. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с .

47. Раєвська Я. М. Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей. Дис. канд. психол. наук. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Київ. 2012. 250 с.

48. Раєвська Я. М. Особливості сімейної соціалізації в різних типах неблагополучних сімей. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціальнопедагогічна. Кам'янець-Подільський*, 2016. Вип. 27. С. 175-184.

49. Раєвська Я., Солякова О. Розвиток емоційної компетентності особистості: теоретичний дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, 2021. 3. 52. С. 127-132.

50. Раєвська Я. М. Теорія і практика професійного становлення фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії: монографія. Кам'янець-Подільський: вид. Панькова АС. 2020. 348 с.

51. Раєвська Я. М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка. *Збірник наукових праць КНПУ імені Івана Огієнка Інституту психології Г.С. Костюка НАПН України*. Київ. 2011. Випуск 5 ч. 6. С. 20-25.

52. Райан Р., & Десі Е. Саморегуляція і самооцінка: Розширення класичної теорії. Київ: Ваклер. 2000. 160 с.

53. Ратушний О.О. Особливості самооцінки у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. № 4. С. 74-79.

54. Римаренко Л. О. «Формування самооцінки підлітка: вплив соціального середовища та особливості самовиховання». *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 1 (9). С. 181-185.

55. Розенталь Ш. Індивідуальність та ефективність: Розвиток теорії самооцінки. Київ: Вища школа. 1987. 430 с.

56. Селігман М. Щастя як наука. Нова парадигма психології. Київ: Наш формат. 2011. 264 с.

57. Семенов Т.О. Особливості самооцінки учнів старших класів в умовах сучасної школи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 2017. 60, С. 61-66.

58. Сігаєва Л. Г. Особливості формування самооцінки підлітків з різним рівнем мотивації до успіху. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Технічні науки*, 2014. 25, С. 59-64.

59. Соколова О. Ю. Самооцінка підлітків у контексті сучасних досліджень *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Психолого-педагогічні науки*, 2019. 2(151), С. 151-154.

60. Ставицька С. О., Кутішенко В. П. Теоретичне обґрунтування розвитку структури самосвідомості особистості. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. Київ, 2016. С. 140–147.

61. Татенко В. *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціальнопсихологічний вимір : монографія*. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.

62. Титаренко Т. М. *Сучасна психологія особистості : 2-е вид.* Київ : Каравела, 2013. 372 с.

63. Тищенко С. П. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як структурний компонент образу Я. *Психологія : респ. наук.-метод. збірн. Київ : Рад. школа*, 1983. Вип. 22. С. 3-19.

64. Ткаліч К. В. Психологічні особливості прояву самооцінки підлітка. *Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: Збірник доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Гордона Олпорта*. Кропивницький. 2022. С. 186-191.

65. Хелмс Д.Б., & Томпсон Б. Я та я: Теорія та дослідження самоїдентифікації. Одеса: Астропринт. 1990. 320 с.

66. Ходанич О.О. Особливості самоставлення підлітків із різним рівнем самооцінки. *Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2022 р.) / відп. ред. О. П. Саннікова*. Одеса : ФОП Бєлий А. Є. 2022. С.128-135.

67. Хорней К. Жіночі психологічні проблеми. Київ: КМ Академія. 1999. 188 с.
68. Цюкало І. А. Особливості самооцінки підлітків із різним рівнем конфліктності. Робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра; спец.: 053 - психологія. Суми: СумДУ. 2021. 64 с.
69. Чечко І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Психологія праці*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 39-45
70. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості. Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 2019. 116 с.
71. Шевченко Н. Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття «самоповага» в історичному поступі психологічного знання. *Наука і освіта*. 2015. 10/СХХVІІІ. С. 88-93.
72. Шевченко Н. Ф. Формування самооцінки у підлітків. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми психології та педагогіки»*. 2015. С. 140-144.
73. Шопша О., Олійник А. Здоровий спосіб життя підлітків як психологічна проблема. *Розвиток та становлення особистості в умовах трансформаційних процесів* : зб. наук. праць за матер. міжрегіон. науково-практичної онлайнконференції студентів, аспірантів та молодих учених (Київ-ХмельницькийПолтава-Чернівці, 16 березня 2023 року / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький : 2023. Том 2. С. 33-36.
74. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : наук. моногр. Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лепіхова та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.
75. Яковенко О. М. «Діагностика мотивації до уникнення невдач у підлітків». *Педагогіка і психологія*. 2016. № 4 (38). С. 64-68.
76. Яновська Т. Психологічні особливості професійного самовизначення у підлітковому та юнацькому віці. *Молодий вчений*. 2017. № 4(44). С. 270.

Додаток А.

Опитувальник професійної готовності (ППГ за Л. Кабардовою)

Інструкція. Уважно прочитайте кожен пункт питальника. Ви повинні дати 3 відповіді і оцінити їх у балах (від 0 до 2). Заповнюючи питальний лист, ви одночасно оцінюєте свої вміння (навчальні, творчі, трудові тощо), ставлення до тих чи інших видів діяльності і бажання займатися в майбутньому тією чи іншою роботою. Коли оцінюєте вміння двома балами (2), то підкреслюйте тільки те, що неодноразово успішно зроблено, а нулем (0) – і те, що зроблено погано, і те, що взагалі не вмієте робити (пробували, але не виходить). Якщо взагалі у вас не було спроб робити те, що вказане у запитанні, то замість балів у відповідну клітинку бланку відповідей поставте прочерк. При оцінці своїх вмінь і свого ставлення відзначається тільки бажання або небажання займатися вказаним видом діяльності.

Варіанти відповідей та тест ППГ

Колонка “вміння”. Наскільки добре ви вмієте робити те, що названо у кожному пункті питальника? Виконую, як правило, добре – 2 бали. Виконую посередньо – 1 бал. Роблю погано або зовсім не вмію – 0 балів.

Колонка “ставлення”. Які відчуття виникали у вас під час роботи? Позитивні (приємно, цікаво, легко) – 2 бали. Нейтральні – 1 бал. Негативні (неприємно, нецікаво, важко) – 0 балів.

Колонка “бажання”. Чи хотіли б ви, щоб з вказаною дією (вмінням) була пов’язана ваша майбутня діяльність? Так – 2 бали. Нейтрально – 1 бал. Ні – 0 балів.

Оцініть у балах свої вміння, ставлення, бажання і занесіть у бланк відповідей. Якщо ви ніколи не виконували виду діяльності, зазначеного в пункті тесту ППГ, то замість балів у клітинки перших двох запитань поставте прочерк (1 і 2) і спробуйте дати відповідь тільки в третій колонці (бажання). Коли ви читаєте перелік справ і вмінь у тексті ППГ, то обов’язково звертайте увагу на слова “часто”, “легко”, “постійно” тощо. Якщо з перерахованих кількох дій ви вмієте робити щось одне, то саме цю дію ви і оцінюєте трьома балами.

Вмію, можу (часто, легко, систематично), подобається, хочу.

1. Аналізувати зміст наукових, навчальних, художніх текстів, виділяти головне, робити узагальнення, висновки.
2. Ремонтувати механічні і електротехнічні побутові прилади (замок, кран, праску, світильник, велосипед, мотоцикл).
3. Протягом кількох років самостійно вирощувати які-небудь рослини, своєчасно виконувати всі роботи для забезпечення їх росту і розвитку (поливання, пересаджування, удобрювання і ін.).
4. Писати вірші, прозу, замітки, твори, які високо оцінюються людьми, що з ними ознайомилися.

5. При спілкуванні з людьми стримувати зовнішні прояви роздратування, поганого настрою, бути терплячим і доброзичливим навіть з не дуже приємними людьми.
6. З великих текстів робити виписки, групувати їх за певними ознаками, складати конспекти.
7. Налаштовувати і ремонтувати електронну апаратуру: приймач, магнітофон, телевізор, апаратуру для дискотек.
8. Збирати колекцію рослин, вивчати їх різноманітні види.
9. Майструвати гарні подарункові вироби з паперу, матерії, дерева, металу, рослин і інше (панно, прикраси, сувеніри, буклети).
10. Пояснювати зміст складного учбового матеріалу, метод розв'язування складної задачі.
11. У письмових текстах з української мови, літератури легко знаходити помилки, неточності.
12. За чітким зразком (рецептом, схемою, викройкою, планом) створювати кулінарні вироби, швейні моделі та інше.
13. Розумітися на особливостях розвитку і розрізняти різноманітні види рослин.
14. Створювати твори образотворчого мистецтва (живопису, графіки, скульптури).
15. Надавати допомогу людям, які її потребують.
16. Працювати з текстами іноземною мовою: перекладати, переписувати, аналізувати.
17. Складати схему різних приладів і механізмів, розуміти принцип їх дії.
18. Віддавати багато часу догляду і спостереженню за тваринами: годувати, чистити, лікувати, навчати.
19. Писати музику, пісні, які подобаються слухачам.
20. Займатися з дітьми молодшого віку, гратися, навчати.
21. Виконувати роботу, пов'язану з застосуванням математичних знань: формул, законів, теорем.
22. З типових деталей, які використовуються для виготовлення (складання, пошиття і т.п.), певних моделей або виробів створювати нові, придумані самостійно.
23. Спостерігати за життям тварин в природі, вивчати їх звички, характерні форми поведінки.
24. Перед глядачами грати ролі у виставах, декламувати вірші, прозу.
25. Вміти правильно розпізнавати суть мало знайомої людини, тобто розуміти причини її вчинків, бачити «справжнє» обличчя, часто приховане за зовнішньою поведінкою.
26. Виконувати кількісні розрахунки, підрахунки даних (згідно формул і без них), робити на основі цього певні висновки, знаходити закономірності.
27. Виконувати завдання, в яких потрібно уявляти розташування предметів або їх елементів у просторі.
28. Розумітися на породах і видах домашніх і диких тварин, комах, птахів, риб: їх характерних зовнішніх ознаках і особливостях поведінки.
29. Виступати з виконанням музичних творів (п'єс, танцювальних номерів).

30. Активно впливати на людей, переконувати їх робити так, а не інакше, мирити, виховувати, захоплювати їх своїми інтересами.
31. Працювати з інформацією, поданою у вигляді умовних знаків, символів: складати і читати карти, креслення, графіки.
32. Знаходити більш раціональний (простий, короткий метод розв'язування задачі: логічної, технічної, конструкторської і т.п.).
33. Вивчати будову живої тканини і світ мікроорганізмів за допомогою мікроскопа та інших аналогічних приладів.
34. Придумувати нові і оригінальні моделі одягу, зачісок, прикрас, деталі інтер'єрів приміщень, кулінарні страви.
35. Брати на себе ініціативу в організації і проведенні різних розважальних програм.
36. Запам'ятовувати правила, закони, теореми, умовні позначення, формули.
37. Розумітися на хімічних процесах і закономірностях.
38. При догляді за тваринами або рослинами легко переносити фізичну працю, стикання з землею, специфічний запах тварин та інше.
39. Рецензувати, оцінювати (усно або письмово) роботу художників, письменників, режисерів, драматургів і інших працівників творчих професій.
40. Керувати роботою інших людей: давати їм завдання, домагатися їх виконання.
41. Перевіряти правильність і логічність написаного тексту, розрахунків, виправляти помилки.
42. Розумітися на фізичних процесах і закономірностях.
43. Поповнювати свої знання в різних галузях біології за допомогою спеціальної наукової літератури.
44. Швидше і частіше за інших помічати у звичайному щось незвичайне, дивне.
45. Для виконання роботи спілкуватися з незнайомими або мало знайомими людьми.
46. Ретельно виконувати «паперову» роботу: писати, креслити, рахувати, перевіряти і т.д.
47. Працювати на електронно-обчислювальній машині, розв'язувати якінебудь задачі за допомогою комп'ютера.
48. Тривалий час проводити практичні дослідження, спрямовані на вивчення тваринного або рослинного світу.
49. Наполегливо і терпляче «обробляти, переробляти» і т.п., домагаючись досконалості в створюваному творі, виробі.
50. Робити усні повідомлення (говорити без «папірця»).

Л. – Зн. системи			Л. - Техніка			Л. - Природа			Л. – Худ. обр.			Л. - Людина							
	Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання				
1				2				3				4				5			
6				7				8				9				10			
11				12				13				14				15			
16				17				18				19				20			
21				22				23				24				25			
26				27				28				29				30			
31				32				33				34				35			
36				37				38				39				40			
41				42				43				44				45			
46				47				48				49				50			
СумаΣ=				Σ=				Σ=				Σ=				Σ=			

Обробка результатів.

Бали порахуйте, і загальний результат запишіть у кожному колонку в кінці таблиці. Після виконання усіх підрахунків отримаєте співвідношення оцінок за трьома параметрами: вміння, ставлення, бажання і п'ятьма типами професійної діяльності:

“людина – знакова система”;

“людина - природа”;

“людина техніка”;

“людина – художній образ”;

“людина - людина”.

Найбільш сприятлива сфера професійної діяльності (або декількох сфер) визначається за найбільшою сумою балів. Якщо у декількох колонках суми балів не мають великої розбіжності, то перевага надається тій сфері діяльності, у якій оцінки по 2 та 3 параметрах співпадають з оцінкою по 1 (вмінню). Наприклад, співвідношення “16-15-16” більше сприятливе, ніж “5- 19-20”, тому що у першому випадку у вас більше практичного досвіду, а отже, і відповідні вміння, що підтверджує обґрунтованість професійного вибору.

Крім цього, питальник дає змогу при аналізі відповідей визначити ті професії і спеціальності у всіх сферах професійної діяльності і у кожній окремо, які найбільше приваблюють вас.

Для цього досить знайти пункти тексту ППГ, за якими ви отримали найвищу оцінку в балах (“2-2-2”, “2-2-1”, “2-1-2”, “1-2-2”).

При цьому потрібно звернути увагу і на співпадання даних за типами діяльності, адже певна частина професій може стосуватися різних типів, наприклад, учитель математики (“людина – людина” і “людина – знакова система”), провідник пасажирського вагону (“людина – людина” і “людина – техніка”) тощо.

Отже, за допомогою питальника ППГ досить легко можна визначити обґрунтованість або необґрунтованість професійних нахилів учня, що спільно з іншими методиками вивчення особистості підвищить ефективність професійної консультації.

Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича

Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Методика

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування. Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати.

Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);

11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)
18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. акуратність (охайність), вміння тримати у порядку речі, порядок у справах;
2. вихованість (гарні манери);
3. високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у захисті своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість)
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Достоїнства і недоліки методики

Достоїнством методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору і експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації можливі зміни інструкції, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

- "В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?"
- "Як би Ви розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли?"
- "Як, на Ваш погляд, це зробив би людина, досконалий у всіх відносинах?"
- "Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?"
- "Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?"
- ".....через 5 або 10 років?"
- "Як ранжирували би картки близькі Вам люди?"

Додаток В.**Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса**

Потрібно вибрати одну відповідь, яка найбільше відповідає дійсності та виражає Вашу думку, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найбільш привабливо». Потім вибрати одну відповідь, яка найменше відповідає реальності, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

Бланк до методики Б. Басса

1. Найбільше задоволення я одержую від: А) схвалення моєї роботи; Б) усвідомлення того, що робота виконана добре; В) усвідомлення того, що мене оточують друзі.
2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути: А) тренером, який розробляє тактику гри; Б) відомим гравцем; В) обраним капітаном команди.
3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто: А) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід; Б) зацікавлює своїм предметом так, що учні з задоволення заглиблюються в цей предмет; В) створює у колективі таку атмосферу, за якої кожен учень може висловити свою думку.
4. Мені подобається, коли люди: А) радіють за виконану роботу; Б) із задоволенням працюють у колективі; В) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. Я бажав би, щоб мої друзі: А) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно; Б) були вірними та відданими мені; В) були розумними та цікавими людьми.
6. Кращими друзями я вважаю тих: А) з ким маю гарні стосунки; Б) на кого завжди можна покластися; В) хто може багато досягти у житті.
7. Найбільше мені не подобається: А) коли у мене щось не виходить; Б) коли розвалюються стосунки з товаришами; В) коли мене критикують.
8. На мою думку, дуже погано, коли педагог: А) не приховує своєї антипатії до деяких учнів, насміхається та дражнить їх; Б) викликає дух суперництва в колективі; В) недостатньо добре знає предмет, який викладає.
9. У дитинстві мені найбільше подобалося: А) проводити час з друзями; Б) відчуття виконаної справи; В) коли мої вчинки схвалювали.
10. Я бажав би бути схожим на тих, хто: А) досягнув успіху в житті; Б) дійсно закоханий у свою справу; В) відзначається доброзичливістю та товариськістю.
11. Насамперед школа повинна: А) навчати вирішувати завдання, які ставить життя; Б) розвивати передусім індивідуальні здібності учнів; В) виховувати якості, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.
12. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його: А) для спілкування з друзями; Б) для відпочинку та розваг; В) для самоосвіти та улюблених справ.
13. Найбільших успіхів я досягаю, коли: А) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію; Б) маю цікаву роботу; В) отримую винагороду за свої зусилля.

14. Мені подобається, коли: А) інші люди поважають мене; Б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи; В) я маю час приємно спілкуватися з друзями.
15. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб: А) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, спортом, де я брав участь; Б) написали про мою діяльність; В) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.
16. Краще за все я навчаюсь, коли викладач: А) має до мене індивідуальний підхід; Б) може зацікавити своїм предметом; В) проводить колективні обговорення проблем, що вивчаються.
17. Для мене немає нічого гіршого, за: А) образу власної гідності; Б) невдачу при виконанні важливої справи; В) втрату друзів.
18. Найбільше я ціную: А) успіх; Б) можливості спільної роботи; В) здоровий практичний розум та інтуїцію.
19. Я не поважаю людей, які: А) вважають себе гіршими за інших; Б) часто сваряться та конфліктують; В) заперечують усе нове.
20. Приємно, коли: А) працюєш над важливою справою; Б) маєш багато друзів; В) усім подобаєшся та викликаєш схвалення.
21. На мою думку, в першу чергу керівник повинен бути: А) доступним; Б) авторитетним; В) вимогливим.
22. У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки: А) про те, як знайти друзів та налагодити гарні стосунки з оточуючими; Б) про життя знаменитих людей; В) про останні досягнення науки та техніки.
23. Якби в мене були музикальні здібності, я бажав би бути: А) диригентом; Б) композитором; В) солістом.
24. Я бажав би: А) вигадати цікавий конкурс; Б) перемогти у конкурсі; В) організувати конкурс і управляти ним.
25. Для мене важливо знати: А) що я бажаю зробити; Б) як досягнути мети; В) як організувати людей для досягнення мети.
26. Людина повинна прагнути до того, щоб: А) інші люди схвалювали її вчинки; Б) передусім виконувати свою справу; В) її не можна було б критикувати за виконану роботу.
27. Найкраще я відпочиваю у вільний час, якщо: А) спілкуюсь з друзями; Б) дивлюсь цікаві фільми; В) займаюсь своєю улюбленою справою.

Обробка результатів.

Кожній відповіді у стовпчику «Найбільш привабливо» надається 2 бали, відповіді у стовпчику «Найменш привабливо» - 0 балів, відповідям, що не потрапили в жодний стовпчик - 1 бал. Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються для кожного виду спрямованості окремо (за ключем).

№ питання	Підходить	
	Найбільш	Найменш
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		
25		
26		
27		

Ключ

№ п/п	Я	С	Д	№ п/п	Я	С	Д	№ п/п	Я	С	Д
1				10				19			
2				11				20			
3				12				21			
4				13				22			
5				14				23			
6				15				24			
7				16				25			
8				17				26			
9				18				27			

Інтерпретація результатів. За допомогою методики визначаються такі види спрямованості особистості:

Спрямованість на себе (Я) - орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення до влади.

Спрямованість на спілкування (С) - прагнення передусім підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми.

Спрямованість на справу, діло (Д) - зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Методика «Визначення типу особистості» (Дж. Голланда)

Дана методика призначена для визначення типу особистості.

Опис методики: Методика визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої у неї є нахили. Адже люди у більшості випадків прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. Виходячи з цього, Д. Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, діловий, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з аналогічними назвами. Не вдаючись до розгляду причин і спонукальних сил формування кожного окремого типу особистості, Д. Голланд описує ці типи за схемою: освітні й професійні цілі, кращі професійні ролі, здібності, спеціальні обдарування, оригінальні досягнення, особистісний розвиток, життєвий шлях. Наведемо опис типів особистості за Д. Голландом.

Інструкція методики: Необхідно з кожної пари 84 професій вибрати тільки одну, яка Вас найбільше приваблює(а чи б). Вибір необхідно зробити з кожної пари. На вибір рішення витрачайте не більше 15 сек.

На виконання завдання Вам дається 10-20 хвилин.

А	Б
1. Інженер-технолог	конструктор
2. в'язальник	санітарний лікар
3. кулінар	користувач ЕОМ
4. фотограф	директор магазину
5. кресляр	дизайнер
6. філософ	психіатр
7. вчений-хімік	бухгалтер
8. редактор журналу	комівояжер
9. лінгвіст	перекладач худ. літ.
10. педіатр	статист
11. завуч з виховної роботи	спеціаліст з маркетингу
12. спортивний лікар	фейлетоніст
13. нотаріус	постачальник
14. бухгалтер на комп'ютері	артист естради

15. політичний діяч	письменник
16. садівник	метеоролог
17. водій автобуса	медсестра
18. інженер-електрик	секретар - друкарка
19. маляр	художник по металу
20. біолог	головний лікар
21. телеоператор	режисер
22. гідролог	податковий інспектор
23. зоолог	головний зоотехнік
24. математик	архітектор
25. соціальний працівник	обліковець
26. вчитель	заввідділом держустанови
27. вихователь	композитор
28. коректор	модельєр
29. економіст	реklamний агент
30. завідувач господарством	диригент
31. радіоінженер	працівник науки
32. наладчик	монтажник
33. агроном	керівник агрофірми
34. закрійник	мистецтвознавець
35. археолог	експерт з товарів
36. працівник музею	адвокат
37. вчений	актор
38. логопед	стенографіст
39. лікар	дипломат
40. головний бухгалтер	директор
41. поет	психолог
42. працівник архіву	менеджер

Обробка результатів: підрахуйте бали за кожним типом особистості.

Максимум балів за всіма типами має складати 14.

Реалістичний 1а 2а 3а 4а 5а 16а 17а 18а

19а 21а 31а 32а 33а 34а

Інтелектуальний 1б 6а 7а 8а 9а 16б 20а 22а

23а 24а 31б 35а 36а 37а

Соціальний 2б 6б 10а 11а 12а 17б 20б

25а 26а 27а 36б 38а 39а 41б

Конвенціональний 3б 7б 10б 13а 14а 18б 22б 25б

29а 28а 32б 38б 40а 42а

Діловий 4б 8б 11б 13б 15а 23б 26б 29б

30а 33б 35б 39б 40б 42б

Артистичний 5б 9б 12б 14б 15б 19б 21б 24б

27б 28б 30б 34б 37б 41а

Інтерпретація результатів:

Реалістичний тип - переважно чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогоднішній день. Його представники займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності: механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токарь, водій, будівельник тощо. Характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Психомоторні навички переважають над математичними та мовними здібностями.

Інтелектуальний тип - орієнтований на розумову працю, несоціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. Переважають теоретичні, частково практичні здібності. Роздумам про проблему надає більшу перевагу у порівнянні з заняттями по реалізації пов'язаних з нею рішень. Подобається вирішувати завдання за допомогою абстрактного мислення. Інтелектуал, надає перевагу науковим професіям: ботанік, астроном, фізик, математик тощо. Володіє високорозвиненими як гуманітарними, так і математичними здібностями.

Соціальний тип - ставить таку мету і завдання, які дозволяють йому встановлювати тісний контакт із навколишнім середовищем. Має комунікативні вміння й потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є комунікабельність (здатність до спілкування), бажання повчати й виховувати, гуманність, жіночність. Перевагу надає навчанню й лікуванню, в основному - це лікарі, вчителі, психологи. Намагається триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Активний, залежний, йому притаманна пристосованість. Проблеми вирішує, спираючись в основному на емоції, почуття та вміння спілкуватися, має хороші гуманітарні, але відносно слабкі математичні здібності.

Конвенціональний тип - надає перевагу структурованій діяльності. З оточуючого середовища обирає мету, завдання й цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. У відповідності до цього його підхід до проблем має стереотипний, практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність йому не притаманні. Певним чином йому притаманні ригідність, консервативність і залежність. Надає перевагу професіям, які пов'язані з канцелярією та розрахунками: машинопис, бухгалтерія, економіка. Він уміє

добре спілкуватися і має хороші моторні навички. Водночас це слабкий організатор і керівник. Його рішення залежить від людей, які його оточують.

Діловий тип - обирає мету і завдання, які дозволяють йому виявити енергію, оптимізм, імпульсивність, потяг до пригод. Надає перевагу «чоловічим», керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби у домінантності й визнанні. Це - керівник, директор, репортер, дипломат, журналіст. Не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Надає перевагу вербальним завданням, які пов'язані з керівним статусом і владою. Агресивний, діловий. Його загальні та інтелектуальні здібності посередні, до певної міри вищими є вербальні здібності.

Артистичний тип - ухиляється від чітко структурованих проблем та видів діяльності, які пов'язані з великою фізичною силою. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та увагу. Йому притаманна гнучкість, незалежність рішень. Це асоціальний, оригінальний тип з рисами жіночності. Надає перевагу заняттям творчого характеру: музиці, літературі, живопису, фотографіям тощо.